

Migracions forçoses

Entre el dret i la vulnerabilitat

Marta Ramoneda

PID_00199812

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Què són les migracions forçoses?	7
2. Tipus de migrants forçosos segons les causes del desplaçament	9
2.1. Desplaçament provocat per un conflicte	9
2.2. Desplaçaments provocats per desastres naturals o ambientals ...	11
2.3. Desplaçament provocat per un projecte o política de desenvolupament	13
3. La migració forçosa: entre el dret i la vulnerabilitat	15
3.1. Refugiats	15
3.1.1. Quants refugiats hi ha al món?	16
3.1.2. Com es resol la situació dels refugiats?	17
3.1.3. És necessari ampliar l'estatus de refugiat?	18
3.2. Sol·licitants d'asil	21
3.2.1. L'asil en xifres	22
3.3. Els desplaçats interns	22
3.3.1. Els desplaçats interns en xifres	22
3.3.2. Sobre fronteres, nacionalitats i drets	24
3.4. Apàtrides	25
3.4.1. Els apàtrides en xifres	26
3.4.2. La vulnerabilitat dels apàtrides	26
4. L'“Europa fortalesa” enfront de les migracions creixents	28
4.1. Tendències dels desplaçaments forçosos i l'asil	28
4.2. El discurs antiimmigració a Europa	29
4.3. L'“Europa fortalesa”	31
4.3.1. L'harmonització de les polítiques europees d'immigració i asil	32
4.3.2. El control de les fronteres	33
4.4. Algunes conseqüències de les polítiques de l'“Europa fortalesa”	40
4.5. Reflexions entorn de la migració en un món globalitzat	43
Bibliografia	49

Introducció

Conflictes armats, persecució, desastres mediambientals i catàstrofes naturals són algunes de les causes que obliguen cada any milions de persones a fugir de casa seva. Mentrestant, la creixent desigualtat creada pel model econòmic de la globalització, entre i dins els països, exclou la immensa majoria d'habitants del planeta, que moltes vegades són empesos a emigrar per a intentar millorar la seva situació. La línia que separa els migrants econòmics dels desplaçats forçosos no sempre és clara, i no obstant això determina el grau de protecció jurídica internacional al qual podran accedir les persones que es troben en aquesta situació. En qualsevol cas, els drets de les persones que es veuen forçades a fugir de casa seva s'han anat erosionant en els últims anys per la voluntat dels països occidentals de blindar-se davant l'arribada d'estrangers.

En aquest mòdul examinarem les diferents categories de migrants forçosos i els drets que tenen reconeguts internacionalment, i n'explorarem alguns casos concrets. A continuació veurem com els països de l'anomenat *primer món*, especialment Europa, han anat teixint un ordenament jurídic orientat a tancar les seves portes a tot tipus de migrants i desplaçats, i contradiuen en molts casos normes fonamentals que els mateixos estats es van comprometre a garantir després del desastre de la Segona Guerra Mundial.

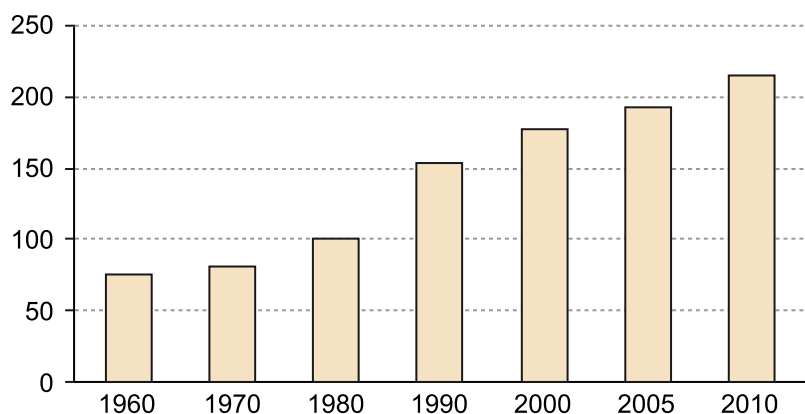
Objectius

Amb l'estudi d'aquest mòdul, assolireu els objectius següents:

- 1.** Conceptualitzar les migracions forçoses i reflexionar entorn de la importància d'aquest fenomen a escala mundial.
- 2.** Conèixer les diferents tipologies de migrants forçosos. Diferenciar entre persones refugiades, sol·licitants d'asil, desplaçades internes i apàtrides, i conèixer els drets que es reconeix a cadascuna segons la legislació internacional.
- 3.** Apropar-se a la situació real de vulnerabilitat en la qual es troben la majoria de persones migrants i conèixer els mecanismes que utilitza el món occidental, específicament la Unió Europea, per a blindar-se davant la seva arribada, sovint contravenint normes suposadament universals que els països occidentals es van donar després de la Segona Guerra Mundial.
- 4.** Reflexionar sobre la contradicció que hi ha entre la globalització del món econòmic i financer i les restriccions de moviment a les persones a les quals es veu sotmesa una immensa part de la humanitat.

1. Què són les migracions forçoses?

Abordar el tema de les migracions forçoses requereix, d'entrada, aclarir de què parlem quan utilitzem aquest terme. Segons l'Organització Internacional per a les Migracions, s'estima que el nombre total de migrants internacionals l'any 2010 va ser de 214 milions de persones (el 3,1% de la població mundial, o una de cada 33 persones), el 49% dels quals eren dones. Mentrestant, el nombre de migracions internes (sense travessar cap frontera internacional) va ser de 740 milions de persones, la qual cosa situa el nombre total de migrants a escala mundial entorn dels mil milions (o un de cada set habitants del món). Això representa una tendència creixent respecte de l'última dècada –uns 175 milions de migrants internacionals l'any 2000 i 185 milions l'any 2005– i gairebé una triplicació respecte del 1960, quan el nombre estimat de migrants internacionals va ser de 75 milions. La figura següent mostra l'evolució, en milions, del nombre de migrants internacionals des del 1960.

Font: Organització Internacional per a les Migracions.

Nota

Una part de l'augment de les migracions internacionals dels anys noranta es va deure a l'emergència de nous estats a l'antiga Unió Soviètica, amb la qual cosa molts migrants interns es van convertir en migrants internacionals.

D'aquestes xifres globals de migració, només una petita porció seria considerada població forçosament desplaçada segons les organitzacions competents, i s'assumeix que en la major part dels casos predomina un element de voluntat de la persona que migra.

En paraules de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), la diferència entre un refugiat polític i un migrant econòmic és la següent:

“Un inmigrante por motivos económicos suele abandonar su país de manera voluntaria, para buscar una vida mejor. Si decide regresar a su país de origen, seguirá gozando de la protección de su gobierno. Un refugiado abandona su país por la amenaza de persecución y no puede regresar en condiciones de seguridad, a menos que se dé un cambio fundamental en la situación existente (por ejemplo, un acuerdo de paz duradero, o un cambio de gobierno).”

ACNUR, “La Convención de 1951 sobre el estatuto de los refugiados. Preguntas y respuestas” (2007).

No obstant això, la realitat dels moviments migratoris escapa de categoritzacions rígides. La decisió de migrar és producte de raons complexes i entrelaçades entre si, en què elements voluntaris i altres que compelen a deixar el lloc de residència interactuen en un acte d'aquest tipus.

Si bé la majoria de persones que migren ho fan per motius econòmics –és a dir, perquè es veuen empeses per la percepció que és possible una vida millor en un altre lloc– i no són refugiades polítiques, els qui emigren per raons econòmiques estan indirectament influenciats per raons polítiques, perquè és evident que les condicions polítiques d'un lloc tenen impacte en les possibilitats econòmiques dels ciutadans. S'ha argumentat que el fet que el refugi sigui per definició polític no significa que les causes del refugiat siguin únicament polítiques. A més, una persona que es desplaça voluntàriament en un moment determinat en realitat es pot estar anticipant a fer-ho obligatòriament en un moment posterior; és a dir, és possible que fugi de casa seva abans que la situació es deteriori fins a tal punt que ja no tingui opció de quedar-se.

En qualsevol cas, és important diferenciar els migrants forçosos dels que no ho són, entre altres raons perquè les persones que deixen casa seva forçosament tenen una experiència i unes necessitats particulars, encara que dins d'aquest grup de migrants forçosos aquestes necessitats i experiències varien molt depenent de les circumstàncies que envolten la migració. A més, malgrat les dificultats pràctiques a l'hora de separar els migrants forçosos dels no forçosos, és evident que aquesta classificació és essencial en la pràctica política i jurídica de les autoritats estatals i internacionals involucrades en les polítiques d'asil i immigració, i té implicacions molt importants per a les persones a qui afecta.

2. Tipus de migrants forçosos segons les causes del desplaçament

A continuació analitzem diferents formes de migracions forçoses segons algunes definicions majoritàriament acceptades, i també la seva classificació jurídica.

Forced Migration Online ('Migració forçosa en línia'), una pàgina web de recursos del Centre d'Estudis sobre els Refugiats de la Universitat d'Oxford, defineix les **migracions forçoses** com un terme general que fa referència a tres grups bàsics de desplaçats segons les causes del desplaçament: per un **conflicte**, per **desastres naturals** o mediambientals, i per **projectes de desenvolupament**.

A més dels desplaçats, i encara que no en parlarem en profunditat, hi ha dues categories més de migrants forçosos, totes dues de caràcter clandestí i que impliquen molts riscos físics per a les persones involucrades: les "persones traficades" i les que han estat "objecte de contraban". Davant les restriccions en les polítiques d'asil i la clausura de fronteres dels països desenvolupats, hi ha hagut un increment en el nombre d'immigrants que, fent ús de contrabandistes, intenten arribar als països de destinació pagant certes quantitats de diners a canvi de ser-hi traslladats. El tràfic de persones, per mitjà del qual es transporta i s'explota la víctima mitjançant l'amenaça o l'ús de la força, s'ha convertit, per les mateixes raons, en un negoci molt lucratiu. La línia entre totes dues categories pot ser molt prima en alguns casos.

2.1. Desplaçament provocat per un conflicte

Un conflicte pot incloure situacions de conflicte armat, de violència generalitzada o de persecució per raó de nacionalitat, de raça, d'opinió política o de pertinença a un determinat grup social. En aquests casos, s'entén que l'estat on resideixen les persones és incapaç de protegir-les o no en té la voluntat, amb la qual cosa la seva única opció per a sobreviure és fugir de casa seva. Moltes vegades, sobretot en conflictes de caràcter ètnic, el desplaçament pot constituir una tàctica de guerra.

Quan ocorre un desplaçament d'aquest tipus, hi ha casos en els quals les persones travessen una frontera internacional i es poden arribar a convertir en refugiats si demanen asil i aquest és concedit per l'estat receptor.

Sovint el desplaçament constitueix una tàctica de guerra.
Autora: Marta Ramoneda

Aquest procediment està regulat pel dret internacional, i encara que a la pràctica hi ha una tendència generalitzada als països desenvolupats a intentar reduir l'àmbit del dret a l'asil, les persones desplaçades s'han de poder acollir a aquest dret fonamental.

En la majoria de casos, no obstant això, les persones desplaçades per un conflicte no arriben a travessar una frontera internacional i romanen dins de les fronteres del país on residien, i es converteixen en el que normalment es coneix com a *desplaçats interns*. Malgrat que l'experiència de refugiats i desplaçats interns pot ser pràcticament idèntica, el fet de travessar o no una frontera internacional farà que el règim jurídic al qual estan subjectes, i per tant el grau de protecció al qual poden accedir, sigui diferent.

Els desplaçats interns del Pakistan

A mitjan any 2008, el nord-oest pakistanès, en la llavors coneguda com a província de la Frontera del Nord-oest (posteriorment rebatejada amb el nom de Khyber Pakhtunkhwa), va ser escenari d'un conflicte a gran escala entre els insurgents talibans i els seus socis d'Al-Qaeda, d'una banda, i l'exèrcit pakistanès, de l'altra. Els primers, que reclamaven la imposició de la llei islàmica, estaven estenent el seu control per la zona, incloent-hi una forta presència a la ciutat principal de la província, Peshawar, i amenaçaven de controlar zones properes a la capital del país, Islamabad. Atemptats amb desenes de morts es van convertir en una rutina gairebé diària al voltant del país, especialment al nord-oest però també a les grans ciutats.

Davant l'expansió dels militants talibans dins del Pakistan, els Estats Units van pressionar les autoritats pakistaneses per a derrotar els insurgents al seu feu, a les anomenades *àrees tribals*, a la frontera amb l'Afganistan, des d'on aquests llançaven atacs contra les forces americanes i de l'OTAN desplegades al país veí. En resposta, el govern pakistanès va iniciar una sèrie d'operacions militars a les àrees tribals, i més endavant a la província de la Frontera del Nord-oest, que provocarien un nombre de morts i ferits que mai no va ser publicat i que va convertir més de dos milions de persones en desplaçats interns. Encara que des del 2004 ja hi havia hagut onades de desplaçament, va ser el 2008-2009 quan aquestes van assolir una dimensió més gran.

Molts dels desplaçats serien acollits per familiars i desconeguts al voltant del país; molts altres viurien durant mesos en camps de desplaçats en condicions extremes, impotents davant la pèrdua de familiars i propietats i amb l'esperança de tornar a casa algun dia. La majoria van ser repatriats durant l'estiu del 2009 després que l'exèrcit afirmés que els militants talibans havien estat derrotats. No obstant això, les ofensives es ramifiquen i, al cap de tres anys del conflicte, les onades de desplaçats interns s'estenen a altres parts de les àrees tribals a mesura que l'exèrcit pakistanès va ampliant l'ofensiva.

Els desplaçats interns no arriben a travessar la frontera del país.
Autora: Marta Ramoneda

Els desplaçats interns del Pakistan.
Autora: Marta Ramoneda

2.2. Desplaçaments provocats per desastres naturals o ambientals

Diferents tipus de desastres naturals –inundacions, erupcions volcàniques, terratrèmols–, i també els efectes del canvi climàtic i els desastres ambientals provocats per l'acció humana –accidents industrials o nuclears, desforestació etc.– poden provocar el desplaçament massiu de persones. A més, tots aquests factors poden estar relacionats entre si.

Encara que és difícil calcular el nombre de persones desplaçades per aquestes causes, l'Organització Internacional per a les Migracions estima que només el 2010 el nombre de desplaçats a causa de desastres naturals sobtats va ser de més de 42 milions de persones, molt per sobre de les dades de l'any anterior. A més, considera que uns 38 milions van ser desplaçats a causa de desastres relacionats amb el canvi climàtic (sobretot inundacions i tempestes), moltes més que les desplaçades per conflictes.

El fenomen del desplaçament per raons ambientals no és recent, però sí que ho és l'abast global del canvi ambiental. Aproximadament un 41% de la població mundial viu a menys de cent quilòmetres de la costa, la qual cosa és probable que comporti una migració a gran escala a llarg termini. A més, molta gent està essent desplaçada a causa del canvi climàtic gradual, encara que sigui de manera silenciosa i sense que rebin cap suport. No obstant això, rarament les persones migren només per raons ambientals, sinó més aviat per

El 2010, fins a 38 milions de desplaçats van ser a causa dels desastres relacionats amb el canvi climàtic.
Autora: Marta Ramoneda

una combinació de causes –ambientals, econòmiques, socials, polítiques– que interactuen entre si. La gent més pobre és la que sol estar més exposada als desastres, a més de ser la que pateix una pèrdua relativa més gran i té menys capacitat de recuperar-se.

El terratrèmol d'Haití

El fort terratrèmol que va sacsejar Haití el 12 de gener de 2010 va causar la mort d'unes 220.000 persones, en va ferir 300.000 més i va deixar dos milions i mig d'haitians sense llar. Moltes cases que no havien estat demolides pel sisme estaven tan danyades que era impossible viure-hi. Així és com molts haitians van acabar vivint en camps de desplaçats que cobrien la capital del país, la superpoblada Port-au-Prince, sota lones de color blau que els donaven recer. Les tendes dels camps de desplaçats oficials convivien amb habitacles precaris que ocupaven qualsevol mínim espai, com les mitjanes d'alguna carretera. A més, el 80% de les escoles i el 60% de les infraestructures de la capital van resultar danyades o destruïdes.

Abans del terratrèmol, Haití presentava uns indicadors socioeconòmics (PIB *per capita*, taxa d'alfabetització, esperança de vida en néixer, etc.) molt negatius, i era el país més pobre de l'Amèrica Llatina. Aquesta situació de partida no va facilitar la recuperació després del terratrèmol, ja que la dependència externa que ja tenia el país es va incrementar. Dècades de dictadures, d'embargaments, d'ingerència internacional i de liberalització econòmica havien contribuït a destruir l'economia local i a crear un sistema polític molt inestable.

Haití, després del terratrèmol.
Autora: Marta Ramoneda

Intermón Oxfam: “Arroz en Haití. Un ejemplo de comercio injusto, el *dumping* del arroz”

L'exemple de la producció d'arròs, aliment bàsic en la dieta haitiana, és molt il·lustratiu de la situació de la producció agrícola. Si fins als anys vuitanta i noranta el país era gairebé autosuficient respecte a aquest aliment, la imposició de les polítiques neoliberals del Banc Mundial i l'obertura a l'arròs subvencionat procedent dels Estats Units, amb una baixada dramàtica dels aranzels a la importació (del 50% al 3%), van enfonsar el mercat d'arròs local. Les migracions del camp a la ciutat i cap a altres països no van fer més que augmentar.

D'altra banda, una sèrie d'huracans al principi de la dècada del 2000 havia comportat grans pèrdues humanes i econòmiques, i havia sumit el país en una crisi més gran, i encoratjava encara més la dinàmica d'emigració de part de la seva població. És fonamental tenir en compte el context en el qual té lloc un desastre natural d'aquestes característiques, perquè l'impacte per a la població serà més gran o més petit segons les circumstàncies de partida en les quals es trobi el país i com de preparat estigui per a fer front a una emergència de l'abast del terratrèmol d'Haití.

Gairebé dos anys després del sisme, mig milió de persones aproximadament continuaven malvivint en alguns dels camps de Port-au-Prince, amb accés molt limitat a l'educació i a la sanitat i a la possibilitat de treballar per a sustentar-se. L'epidèmia de còlera que va sorgir uns mesos després del terratrèmol, i que es va propagar ràpidament a causa de les pèssimes condicions de sanejament, s'havia cobrat més de 7.000 víctimes mortals.

Autora: Marta Ramoneda

Lectura recomanada

Podeu trobar més informació sobre el tema de l'arroc a Haití en aquest document en línia:

“Arroz en Haití. Un ejemplo de comercio injusto. El *dumping* del arroz”

2.3. Desplaçament provocat per un projecte o política de desenvolupament

Aquest tipus de desplaçament afecta les persones que es veuen obligades a marxar de casa seva per la implantació de projectes o polítiques suposadament de desenvolupament que cal dur a terme a la zona on viuen, impulsats sovint pels propis governs. Aquests projectes inclouen la construcció de preses, carreteres, ports, aeroports i altres grans infraestructures, o les operacions de “neteja” o “reestructuració” urbana.

Els afectats per aquests projectes, reassentats en terres que normalment els adjudiquen, no tenen cap esperança de tornar a casa algun dia. A més, solen ser els membres més pobres i políticament menys rellevants d'una societat – moltes vegades minories indígenes –, que amb tota probabilitat resultaran més empobrits com a conseqüència del desplaçament i en patiran les conseqüències econòmiques, físiques, psicològiques i socials.

Segons *Forced Migration Online*, entre 90 i 100 milions de persones van ser afectades per aquest tipus de desplaçament en la dècada dels anys noranta, i uns 10 milions de persones són desplaçades anualment solament per la construcció de preses.

Desplaçats per les preses del riu Narmada

A la fi dels anys vuitanta, a la vall del riu Narmada, a l'Índia, es va dur a terme un dels projectes més controvertits dels últims temps: la construcció de 30 grans preses, 135 de mitjanes i 3.000 de petites repeses al llarg del riu i els seus afluents. Les autoritats índies defensaven aquest projecte, amb el suport del Banc Mundial, per la necessitat de regadiu que tenien algunes zones que patien sequeres al país i per a subministrar electricitat.

El desenvolupament d'aquest projecte va donar lloc a un enorme moviment social de resistència, de caràcter no violent, durament reprimat per les autoritats. Les víctimes del projecte es negaven a abandonar casa seva mentre aquestes ja s'estaven inundant, es resistien a perdre la seva forma de vida i es negaven a ser condemnades a la marginació més absoluta, al mateix temps que reclamaven una compensació adequada per la pèrdua de la seva forma de vida.

El moviment *Narmada Bachao Andolan* (Moviment per a Salvar el Narmada) es va oposar radicalment al projecte i va acusar el govern d'exagerar els beneficis que se'n derivarien i de minimitzar els danys que provocaria –uns 25 milions de persones desplaçades i 4.000 km² destruïts–. A canvi, defensava que calia proveir les zones que necessitaven aigua per mitjà de mecanismes ambientalment més adequats i que no produïssin els immensos costos (desplaçament, destrucció de la biodiversitat de la zona) d'aquest projecte.

Arundhati Roy va fer una profunda crítica al projecte en el llibre *El àlgebra de la justícia infinita*. Hi va denunciar que un percentatge desproporcionadament alt dels desplaçats eren aborígens (el 8% de la població total del país) o intocables (un 15% de la població total), és a dir, minories ètniques o socials. Segons Roy, desplaçar milions de persones en pro del que es va anomenar *el màxim bé comú* implicava qüestionar-se la naturalesa mateixa de la democràcia, perquè les preses eren “la manera més descarada de quitarles el aigua, la terra y los regadíos a los pobres y dárselos a los ricos” o a empreses vinculades amb l'elit governant. És el que l'autora va denominar *matemàtiques feixistes*.

També va posar en relleu que molts dels desplaçats van acabar vivint en barris de barraques de les grans ciutats i es van convertir en reserva de mà d'obra barata per a la construcció. Els afectats, alguns dels quals amb prou feines havien tingut contacte amb el món exterior o amb l'economia dinerària perquè obtenien tots els recursos per a viure del bosc, no tenien ara més opció que convertir-se en assalariats. La pèrdua de vincles comunitaris, el reassentament en terres incultivables o les condicions insalubres dels nous assentaments van aprofundir la seva precarietat.

Lectura recomanada

Arundhati Roy (2002). *El àlgebra de la justícia infinita*. Barcelona: Anagrama.

3. La migració forçosa: entre el dret i la vulnerabilitat

La classificació que acabem de veure no és la utilitzada pel dret internacional, sinó que ens serveix únicament per a entendre diferents tipus de desplaçament. En aquest apartat veurem la categorització des de l'àmbit jurídic. Les causes i les circumstàncies en les quals s'ha fet el desplaçament (com el fet que s'hagi travessat una frontera o no, que se sofreixi algun tipus de persecució o no) continuen essent les bases sobre les quals descansa el règim internacional de protecció dels refugiats i de l'assistència humanitària, i per tant, són les que determinen el tipus de drets que tindrà la persona que deixa el seu lloc de residència o de nacionalitat.

Així, parlarem de **refugiats**, de **sol·licitants d'asil**, de **desplaçats interns** i d'**apàtrides**. De cadascuna d'aquestes categories emanen una sèrie de drets – perquè s'ha establert així en el dret internacional– que, no obstant això, en alguns casos no són respectats pels països que ho haurien de fer.

3.1. Refugiats

La Declaració Universal dels Drets Humans del 1948 recull el dret a l'asil i al refugi en els termes següents:

“En cas de persecució, tota persona té dret a buscar asil, i a gaudir-ne, a qualsevol país.”

Article 14

La Convenció de Ginebra del 1951 sobre l'estatut dels refugiats i el Protocol del 1967 són els principals instruments jurídics de protecció dels refugiats. La Convenció defineix qui es considera refugiat i quin tipus de protecció legal ha de rebre dels estats signataris, alhora que defineix quines són les obligacions dels refugiats respecte dels governs que els acullen.

L'article primer de la Convenció estableix que un refugiat és “una persona que es troba fora del seu país de nacionalitat o de residència habitual, té una por fundada de persecució a causa de la seva raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques, i no pot, o no vol, acollir-se a la protecció del seu país, o tornar-hi, per temor de ser perseguit”.

La Convenció de Ginebra va ser adoptada després de la Segona Guerra Mundial, després del drama de l'Holocaust i en un context en el qual hi havia més de dos milions de desplaçats per tot Europa. La seva importància es trobava en el reconeixement que feia de l'abast del problema dels refugiats i de la responsabilitat dels estats, que havien de cooperar per a resoldre'l.

Nota

No s'ha de confondre la Convenció de Ginebra del 1951 sobre l'estatut dels refugiats amb les convencions de Ginebra relatives a les regles que regeixen el conflicte armat, que són la pedra angular del dret internacional humanitari.

Inicialment es va limitar la cobertura de la Convenció als fets ocorreguts abans de l'1 de gener de 1951. A l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), creat per l'Assemblea General de Nacions Unides el 1950 i que es va engegar el 1951, se li havia donat un mandat de tres anys, després del qual s'esperava que seria extingit, una vegada solucionada la crisi dels refugiats europeus. I és que els estats signataris no volien signar un "xec en blanc" i comprometre's de la mateixa manera en futures crisis de refugiats.

No va ser fins al 1967, amb l'aprovació del Protocol sobre l'estatut dels refugiats, signat a Nova York, que es va eliminar la limitació temporal, i la Convenció es va convertir així en un vertader instrument universal. Actualment, tres quartes parts dels països han signat tant la Convenció com el Protocol.

En la Convenció s'estableixen una sèrie de drets humans bàsics per als refugiats, que en cap cas no poden ser inferiors als drets dels ciutadans estrangers que viuen legalment en un determinat país (dret a afiliar-se a un sindicat, a pertànyer a organitzacions apolítiques i sense ànim de lucre, a aconseguir una ocupació remunerada), i en molts casos han de ser iguals als dels ciutadans d'aquest estat (accés a l'educació bàsica, accés a l'assistència jurídica i als tribunals, pràctica i educació religiosa, protecció de la seguretat social, protecció d'obres literàries, artístiques i científiques, o tractament de les autoritats tributàries).

A més, els refugiats han de ser proveïts de documents d'identitat i de viatge per a poder sortir del país. També s'estableix que les persones que hagin comès crims de guerra, crims contra la humanitat o un delictes greu no polític fora del país de refugi no es poden acollir a la Convenció.

Un principi bàsic que afecta fins i tot els països no signataris de la Convenció, perquè es considera ja un principi fonamental del dret internacional, és l'anomenat *non-refoulement* o principi de **no-devolució**, segons el qual es prohibeix a qualsevol estat retornar una persona a un país on es temi que pot ser perseguida.

3.1.1. Quants refugiats hi ha al món?

En el seu informe global del 2010, l'ACNUR estimava que hi havia 15,4 milions de refugiats (reconeguts com a tals) a tot el món, entre els quals 10,55 milions estaven sota protecció de l'ACNUR i 4,82 milions sota la de la UNRWA¹.

⁽¹⁾UNRWA és la sigla de United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees (Agència de l'ONU per als Refugiats Palestins).

A part dels 4,82 milions de refugiats palestins, els països amb un nombre més gran de nacionals refugiats en altres països –és a dir, els que emeten més persones refugiades més enllà de les seves fronteres– el 2010 van ser:

- Afganistan (més de 3 milions).

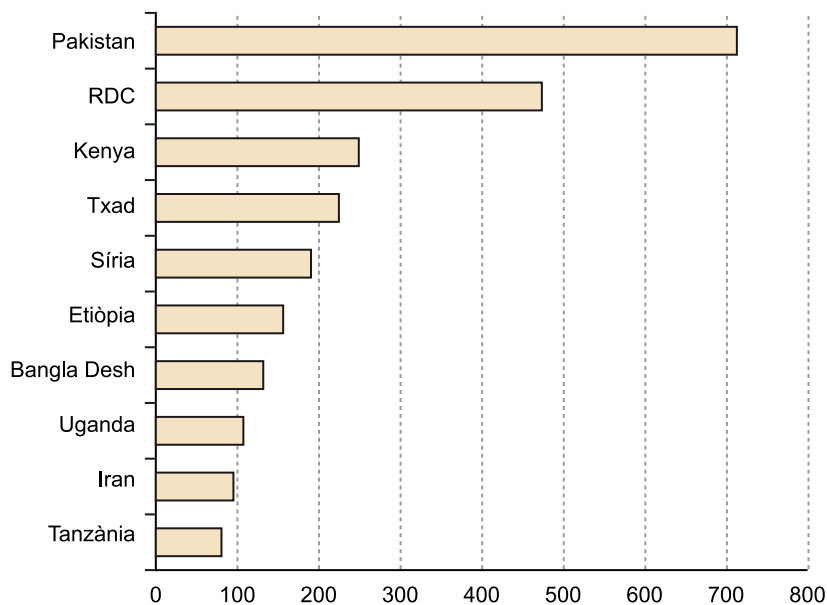
- Iraq (més d'1,6 milions).
- Somàlia (més de 770.000).

Per continents, Àsia és el que genera més refugiats (amb més de 6,4 milions), seguit d'Àfrica (amb gairebé 3 milions).

Un 80% dels refugiats són acollits en països en via de desenvolupament, la qual cosa demostra el desequilibri que hi ha en el suport internacional a aquestes persones.

Segons el mateix informe, el Pakistan (amb 1,9 milions de refugiats), l'Iran (amb 1,1 milions) i Síria (amb 1 milió) són els països amb un nombre més gran de refugiats d'altres països al seu territori, és a dir, són els que reben més persones refugiades.

També en termes relatius, és a dir, tenint en compte les dimensions de les economies dels països d'acollida, la situació és d'una descompensació notable. El Pakistan, per exemple, acull 710 refugiats per cada dòlar del seu producte interior brut *per capita*, seguit de la República Democràtica del Congo, que n'acull 475 per cada dòlar de PIB *per capita*. Alemanya, per exemple, el país industrialitzat amb més població de refugiats, acull 17 refugiats per cada dòlar del seu PIB *per capita*. La figura següent mostra el nombre de refugiats per 1 dòlar de PIB per habitant (dades del 2010):

Font: ACNUR.

3.1.2. Com es resol la situació dels refugiats?

Segons l'ACNUR, la solució a la situació dels refugiats ha de ser "duradora" i pot consistir en tres opcions diferents, segons la situació específica de cada persona:

1) La tornada voluntària al lloc d'origen, que és la mesura en principi més desitjable quan acaba un conflicte. Per a poder tornar a les seves llars, els refugiats han de ser ajudats amb el transport i rebre alguns béns materials bàsics per a poder reiniciar les seves vides.

2) Si la tornada al lloc d'origen no és possible perquè la situació és insegura per a ells, es poden reintegrar al país on han rebut asil. Aquesta opció, que pot incloure la nacionalització del refugiat, no sol ser vista amb bons ulls pels estats d'acollida, que al·leguen que la població refugiada competirà per recursos escassos amb la població local.

3) Una altra opció per als refugiats que no poden tornar a casa seva és el re-assentament definitiu en un tercer país (ni el de refugi, ni el de fugida) que l'admeti. La tendència dels països és restringir al màxim aquesta opció i només una minoria de refugiats s'hi pot acollir.

3.1.3. És necessari ampliar l'estatus de refugiat?

Les causes de persecució explícitament esmentades en el text de la Convenció de Ginebra sobre l'estatus dels refugiats com a generadores del dret a l'asil són les següents: raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinió política.

A causa d'aquestes, un individu "no pot, o no vol, acollir-se a la protecció del seu país, o tornar-hi, per por de ser perseguit".

En principi no hi ha més causes per a convertir-se en refugiat, si bé a la pràctica les organitzacions internacionals han anat estenent el terme a les persones que es desplacen contra la seva voluntat a causa de la guerra, la violència generalitzada i els greus desordres públics.

El context internacional actual poc té a veure amb el de l'Europa del 1951, quan va entrar en vigor la Convenció de Ginebra en resposta al context europeu posterior a la Segona Guerra Mundial. Formes de persecució inicialment no previstes com a causes del dret d'asil i que actualment constitueixen formes de violència esteses no donen lloc al dret a l'asil internacionalment reconegut segons el text de la Convenció.

Per això alguns autors han assenyalat que caldria ampliar la definició de *refugiat* de la Convenció del 1951 per a afegir, com a motiu d'asil, la persecució per raons de gènere o d'orientació sexual. També hi ha qui advoca per incloure els desplaçats per causes ambientals i els desplaçats interns, és a dir, els qui fugen per les mateixes causes que els refugiats però no són considerats com a tals pel simple fet de no haver travessat una frontera internacional.

Persecució per raons de gènere

Hi ha moltes formes de violència de gènere relacionades amb el paper de la dona en la societat que constitueixen greus violacions dels drets humans i que solen quedar impunes. No obstant això, la persecució per raó de gènere està absent de la Convenció del 1951. L'ACNUR ha adoptat diverses directrius sobre protecció internacional en casos de persecució per raó de gènere, que no són un instrument vinculant sinó més aviat unes orientacions per seguir.

La llei espanyola reguladora del dret d'asil i la protecció subsidiària (Llei 12/2009, de 30 d'octubre) preveu ja la persecució per motius de gènere o orientació sexual com a causes específiques per a obtenir el dret a l'asil, i posa fi a un buit llargament criticat que portava a derivar aquests supòsits a la protecció complementària o subsidiària, mecanismes jurídicament més fràgils que l'asil.

Hi ha diferents supòsits que es poden englobar dins l'epígraf de la persecució per raó de gènere:

- Normatives persecutòries contra la dona que emanen de lleis o de pràctiques tradicionals contràries als drets humans; discriminació contra la dona (per exemple, en l'accés al treball).
- Situacions que deriven de la transgressió de normes socials, com per exemple el matrimoni forçós o la mutilació genital femenina. Encara que l'estat hagi prohibit aquest tipus de pràctiques, és possible que les toleri o que no sigui capaç d'eradicar-les.
- La violència domèstica quan no hi ha protecció del país d'origen o el tràfic de dones (majoritàriament amb finalitats d'explotació sexual), les víctimes del qual es podrien convertir també en refugiades si el seu país d'origen no pot o no té voluntat de donar-los protecció.

Més enllà de les restriccions pràctiques al dret a l'asil que afecten tots els refugiats potencials (com per exemple la imposició de visats d'entrada) i amb l'excusa de la lluita contra la immigració irregular, les dones que necessiten protecció es troben amb dificultats addicionals: el desconeixement de la persecució per raons de gènere, la dificultat de desplaçar-se soles sense la presència d'un home en moltes cultures o la pressió de les màfies.

Segons les directrius de l'ACNUR, les dones que sol·liciten asil han de ser entrevistades separatament, i no pas amb el cap de família o altres membres del seu entorn, ja que altrament és difícil conèixer detalls que la dona no revelaria amb els seus familiars al davant.

A més, les afectades han de conèixer el seu dret a presentar una sol·licitud per elles mateixes, ja que això condicionarà el tipus de protecció que els concedeixin. Per raons semblants, també és important que els funcionaris entrevistadors i intèrprets siguin dones.

Persecució per raons d'orientació sexual

La repressió contra les persones lesbianes, gais, transsexuals o bisexuals (LGTB) pren formes diferents i existeix en molts països del món, sia en nom de la cultura, la religió, la moral o la salut pública. Aquesta repressió pot estar inscrita en la llei o en la promoció del sentiment antihomosexual, i també en la falta de protecció de les persones LGTB per part del govern. En molts països, els col·lectius LGTB s'enfronten a penes de presó, tortura, violacions i discriminació, i es vulneren diversos dels seus drets fonamentals pel simple fet de la seva orientació sexual. La persecució per aquestes raons tampoc no està prevista en la Convenció de Ginebra, encara que, com s'ha vist, la llei espanyola actual (com altres d'europes) ja la preveuen com a causa per a sol·licitar l'asil.

La por de ser detinguts i de les represàlies contra els LGTB fa que moltes vegades les víctimes no s'atreveixin a denunciar la persecució. És freqüent que, si ho fan, les autoritats no es comprometin a garantir-ne la seguretat. A més, en cas d'arribar a sol·licitar asil a un país veí, és molt probable que la víctima es trobi amb un funcionari que tingui els mateixos prejudicis contra els LGTB que hi ha en la societat de la qual es vol fugir, com ocorre en molts països, principalment d'Àfrica, Àsia i l'Amèrica Llatina.

A més, l'existència de llistes de països considerats "segurs" per les autoritats dels països receptors fa que les sol·licituds d'asil dels nacionals procedents d'aquests països siguin directament rebutjades. Amnistia Internacional i altres organitzacions han denunciat que aquestes llistes vulneren l'obligació dels estats d'examinar les sol·licituds d'asil de manera individual, i que per tant no tenen en compte la persecució per motius d'orientació sexual en cas que el sol·licitant provingui d'un d'aquests "països segurs".

Desplaçats per raons ambientals o desastres naturals

Els qui advoquen per ampliar el concepte de *refugiat* per a incloure-hi els desplaçats per desastres naturals o ambientals argumenten que el nombre de persones que es veuen forçades a desplaçar-se a causa del deteriorament del seu entorn, sia per esdeveniments humans o naturals, creix a un ritme alarmant. El nombre de refugiats producte de causalitat ambiental supera actualment els qui fugen a causa de conflictes.

És evident que moltes vegades els factors que contribueixen a la degradació ambiental són múltiples i els seus efectes poden estar molt allunyats en el temps, per la qual cosa resulta difícil identificar una causa concreta d'aquest deteriorament. El desenvolupament insostenible, el canvi climàtic –de gran

impacte per als milions de persones que viuen al litoral, susceptible de ser inundat–, els desastres naturals cada vegada més freqüents i el fet que l'aigua sigui un bé escàs per a milions de persones, són factors que poden provocar, per si mateixos o combinats entre si, un augment en el nombre de persones que es veuen forçades a deixar les seves cases.

Malgrat que en la pràctica d'algunes agències humanitàries s'usa i accepta el terme *refugiat ambiental*, en la bibliografia sobre refugiats hi ha cert acord en el fet que els desplaçats pel canvi climàtic no han de ser considerats refugiats, perquè això devaluaria el sentit d'un terme reservat als refugiats en sentit jurídic, el de la Convenció del 1951. No obstant això, han sorgit iniciatives per a ampliar la definició de refugiat per a donar certa protecció jurídica als qui es desplacen per la por del perill de dany o de pèrdua de la vida a causa d'un sever impacte ambiental, o a causa de materials abandonats, existents o alliberats al sòl origen del desplaçament per part de l'estat, entitats comercials, o tots dos.

3.2. Sol·licitants d'asil

L'asil, un dret reconegut per la Declaració Universal dels Drets Humans, és la protecció que un estat atorga a una persona en el seu territori, i ha de respectar el principi de no-devolució a l'estat d'origen en cas de témer que la persona en qüestió pugui ser perseguida.

Si la sol·licitud d'asil és acceptada per l'estat, la persona passa a ser refugiada i a tenir reconeguts els drets atorgats als refugiats segons la legislació internacional i del país d'asil. Mentre aquesta sol·licitud no ha estat acceptada, la persona és considerada sol·licitant d'asil.

Hi ha casos en els quals no concorren els requisits per a ser considerat refugiat i s'atorga, en lloc d'asil, l'anomenada *protecció subsidiària*. Aquesta es dona en els casos en què hi ha motius fundats que si la persona fos retornada al seu país d'origen (en el cas de nacionals) o de la seva residència anterior (en el cas dels apàtrides), es posaria en risc de patir un "dany greu", raó per la qual no pot o, a causa d'aquest risc, no vol tornar a aquest país. Els danys greus als quals es refereix la llei són condemna a pena de mort o risc d'execució, tortura i tractes inhumans o degradants, i amenaces greus contra la vida o la integritat dels civils motivades per una violència indiscriminada en situacions de conflicte internacional o intern.

Hi ha evidència que els estats, sobretot els industrialitzats, malgrat haver signat la Convenció de Ginebra del 1951, intenten dificultar cada vegada més que els qui fugen dels seus països sol·licitin asil. Les organitzacions de defensa dels drets humans i dels refugiats han denunciat com a obstacles al dret a l'asil l'exigència de disposar d'un visat per a poder travessar la frontera, les

multes a les companyies aèries o marítimes que transporten passatgers sense la documentació necessària, o les devolucions col·lectives d'immigrants que practiquen molts estats europeus.

3.2.1. L'asil en xifres

Segons l'ACNUR, després d'una dècada amb tendència a la baixa, el 2011 es va registrar un augment important del nombre de sol·licituds d'asil als països industrialitzats (del 20% respecte a l'any anterior), a causa principalment de l'emergència de nous conflictes i el flux de persones procedents de crisis més antigues com la de l'Afganistan. En total 441.300 sol·licituds d'asil van ser interposades en 44 països d'Europa, Amèrica del Nord, Oceania i el nord-est d'Àsia, els considerats més industrialitzats, el 2011. Quan es parla de xifres, cal tenir en compte les persones que, considerades per endavant "migrants clandestins", no han pogut interposar demanda d'asil o han estat rebutjades d'entrada.

3.3. Els desplaçats interns

Segons les Nacions Unides, els desplaçats interns són:

"[...] les persones o grups de persones que s'han vist forçades o obligades a escapar o fugir de la seva llar o del seu lloc de residència habitual, en particular com a resultat d'un conflicte armat o per evitar-ne els efectes, o de situacions de violència generalitzada, de violacions dels drets humans o de catàstrofes naturals o provocades per l'ésser humà, i que no han travessat una frontera estatal reconeguda internacionalment."

Principis rectors dels desplaçaments interns (1998).

Els desplaçats interns, pel fet de no haver travessat una frontera internacional, no tenen un estatus jurídic internacional diferenciat, com el que tenen els refugiats.

Els principis rectors esmentats a dalt no són jurídicament obligatoris en si mateixos, més enllà dels preceptes dels drets humans i del dret internacional humanitari (aplicable als conflictes armats) que aquests principis recullen i que són internacionalment acceptats com a obligatoris. Els principis rectors són, doncs, recomanacions que els estats haurien de seguir. No obstant això, aquests principis són promoguts per les Nacions Unides i les organitzacions no governamentals (ONG) i usats en la seva pràctica humanitària. El problema de fons en la seva aplicació és la falta de compromís polític dels estats.

3.3.1. Els desplaçats interns en xifres

Segons el Centre de Vigilància del Desplaçament Intern², establert pel Consell Noruec de Refugiats el 1998, el 2010 hi havia 27,5 milions de desplaçats interns a tot el món, és a dir, molts més que refugiats reconeguts com a tals. En aquesta data, les poblacions principals de desplaçats interns es trobaven als països següents:

L'ACNUR

A partir dels anys noranta, l'ACNUR va passar a la pràctica a ampliar la seva assistència humanitària a un altre tipus de desplaçats més enllà dels refugiats, com els desplaçats interns o les víctimes de desastres naturals.

⁽²⁾ *Internal Displacement Monitoring Centre.*

- Sudan (4,5 - 5,2 milions).
- Colòmbia (3,6 - 5,2 milions).
- Iraq (2,8 milions).
- República Democràtica del Congo (1,7 milions).
- Somàlia (1,5 milions).

Els desplaçats interns han augmentat notablement en els últims anys a causa de diversos factors:

1) Algunes persones han estat desplaçades per conflictes que inicialment es preveïen curts però que s'han enquistat.

2) Les activitats creixents de grans multinacionals que exploten matèries primeres i aconseguen concessions de terrenys que desplacen poblacions senceres.

3) D'altra banda, molts estats que preveuen que els moviments de població en un país veï els puguin acabar afectant decideixen tancar fronteres per evitar una arribada massiva de desplaçats.

4) A això cal afegir el fet que la política d'asil dels països industrialitzats, creixentment restrictiva, fa que pocs dels qui fugen dels seus països d'origen puguin accedir a l'estatus de refugiat en un altre país, i per tant, es converteixen en desplaçats interns.

5) A més, el moviment massiu de civils no és sempre únicament producte del caos o de la guerra, sinó que pot ser utilitzat amb objectius específics (econòmics, polítics, etc.). Moltes vegades la població civil és usada com a ostatge per les autoritats, que duen a terme una estratègia de desplaçament com a arma de guerra, sia amb finalitats de neteja ètnica (com en el cas de Bòsnia i Hercegovina) o d'apropiació de recursos.

Un exemple d'aquest últim cas el constitueix Colòmbia, on el desplaçament se succeeix al llarg de les més de quatre dècades d'un conflicte llarg i complex. Hi ha un component de relació entre el desplaçament i un model d'obertura econòmica a empreses multinacionals que privilegia la indústria, el comerç i l'acumulació de capital en detriment de l'economia i tinença tradicional de la terra camperola, i que per a desenvolupar-se requereix obres d'infraestructura com ara vies de transport.

Així, els afectats pel desplaçament són majoritàriament camperols (si bé els desplaçats són un col·lectiu compost per persones diverses quant a ètnia, classe social i adscripcions polítiques). Pressionat per la violència, el camperol es veu sovint obligat a vendre's les terres a un preu molt baix o abandonar-les i passar a ser desplaçat forçós. Les terres conreades per ells durant anys són ara

Desplaçats a Colòmbia

Malgrat la dificultat per a establir una xifra, l'Internal Displacement Monitoring Centre situa la xifra de desplaçats a Colòmbia entre els 3,8 i 5,4 milions (d'un total de 45,7 milions d'habitants).

Lectura recomanada

Médicos sin Fronteras (2002). "Desterrados. El desplazamiento forzado en Colombia". Bogotá.

associades a un altre tipus de projectes gràcies a l'aliança entre l'elit del país i les institucions creditícies internacionals: l'agricultura comercial destinada a l'exportació i duta a terme en grans propietats, i també als narcolatifundis.

Per això, a les zones riques en recursos és on més abundants són els desplaçaments. En alguna d'aquestes zones viuen comunitats indígenes que s'han vist desplaçades per activitats de grans multinacionals fusteres, hidroelèctriques o petrolieres, per exemple.

3.3.2. Sobre fronteres, nacionalitats i drets

Els desplaçats interns, a diferència dels refugiats, continuen estant sota la jurisdicció del seu estat (d'aquell del qual són nacionals o on resideixen), i per tant haurien de continuar gaudint dels drets que tenen els nacionals (o residents, si s'escau) del país. La protecció que es dona als refugiats deriva del fet que no poden gaudir dels drets derivats de la nacionalitat perquè es troben en un país diferent del seu (o del de la seva residència). Això és així perquè l'Estat modern té sobirania dins de les seves fronteres. Des d'aquest punt de vista, reconèixer als desplaçats interns un estatut internacional com als refugiats implicaria, segons l'opinió de juristes internacionals, vulnerar aquesta sobirania estatal i el principi de no-intervenció en els assumptes d'altres estats, base del dret internacional. Per aquest motiu la protecció legal als desplaçats interns és tan insuficient i comporta vulneracions flagrants dels seus drets fonamentals.

El principi de no-devolució dels desplaçats a zones insegures, que és bàsic per als refugiats, s'hauria de respectar també en el cas dels desplaçats interns, segons estableixen els principis rectors abans esmentats. Això no és sempre així, però. El cas de Txetxènia és un trist exemple de la vulneració d'aquest principi bàsic i d'altres més dels principis rectors.

Retorns forçosos a Txetxènia

L'any 2002 el govern rus va decidir reasentar forçosament a casa seva 20.000 dels desplaçats interns txetxens que continuaven vivint en sis camps de desplaçats de la veïna regió d'Ingúixia, relativament més segura, després que el 1999 hagués ressorgit el conflicte a Txetxènia entre el govern rus i els independentistes txetxens. Al començament, el govern rus va intentar que els desplaçats tornessin a casa seva tancant els camps amb l'argument que no estaven en bones condicions, i obrint-ne d'altres en pobres condicions a la capital txetxena, Groznyj; més endavant, va esborrar centenars de desplaçats de les llistes del registre, per la qual cosa no podien accedir a habitatge subvencionat.

Segons Human Rights Watch, els desplaçats interns no volien tornar a casa seva a causa del fundat temor per les seves vides, ja que el conflicte continuava actiu, especialment després del segrest, l'octubre del 2002, en un teatre de Moscou, de 850 persones perpetrat per un comando de militants txetxens, acció que va posar fi a la vida de 129 persones, mortes majoritàriament per l'efecte del gas que van usar les forces russes especials en el seu intent d'alliberament. A partir d'aquest moment el Govern rus va accelerar el procés de reasentament forçós. Els desplaçats interns eren assetjats, amenaçats, i privats de menjar, gas i electricitat en ple hivern, amb la finalitat que tornessin a Txetxènia, una activa zona de guerra, on testimoniatges de persones que en tornaven parlaven d'un augment de les desaparicions forçoses i d'execucions extrajudicials de forces russes, a més d'atacs dels rebels contra elements propers a l'administració prorusa de Txetxènia.

3.4. Apàtrides

La Convenció relativa a l'estatut dels apàtrides, aprovada el 1954, estableix en l'article primer qui és apàtrida: "Tota persona que no sigui considerada com a nacional seu per cap estat, segons la seva legislació."

A més estableix que els apàtrides han de veure reconeguts els mateixos drets i rebre el mateix tractament que el que es dóna als estrangers.

En situació d'apatrídia es poden trobar:

- Les persones que no han adquirit mai la ciutadania al seu país de naixement o que han perdut la seva ciutadania i no poden reclamar la d'un altre estat –per exemple, perquè l'estat al qual pertanyien ha desaparegut (com va ocórrer en l'antiga Unió Soviètica) o perquè el govern els ha retirat la nacionalitat.
- També és possible que una persona no tingui nacionalitat perquè ha nascut en un país on la nacionalitat s'atorga segons la nacionalitat dels pares (*ius sanguinis*) i aquests són d'un país la nacionalitat del qual es regeix pel lloc on es neix (*ius soli*).
- També hi ha persones que són despullades de la seva nacionalitat per a excloure-les de qualsevol paper en la societat, i fins i tot com a pas previ per a arribar a exterminar-les o expulsar-les del país.
- Un altre cas generalitzat d'apatrídia (encara que la legislació internacional ha contribuït a eradicar-lo en part) és que només el pare pot transmetre la nacionalitat, amb la qual cosa pot ocórrer que un fill nascut de pare estranger i mare nacional del país on resideixen sigui apàtrida al país on neix.

Segons l'article 15 de la Declaració Universal dels Drets Humans:

- Tota persona té dret a una nacionalitat.
- A ningú no es privarà arbitràriament de la seva nacionalitat ni del dret a canviar de nacionalitat.

3.4.1. Els apàtrides en xifres

En el seu informe global del 2010, l'ACNUR reconeix que és difícil quantificar el nombre d'apàtrides actualment existents al món. Segons les seves dades, aquest any hi havia 3,5 milions de persones sense vincle de nacionalitat amb un estat, encara que altres recomptes no oficials situen la xifra entorn dels 12 milions.

Entre els casos d'apatrídia podríem destacar els següents:

- Més de 300.000 kurds desnacionalitzats a Síria.
- Uns 93.000 *bidun* a Kuwait.
- Entre 900.000 i 1,2 milions de persones d'origen haitià, que són ja apàtrides o corren el risc de ser-ho.

3.4.2. La vulnerabilitat dels apàtrides

Malgrat que el dret a la nacionalitat és universal, la protecció dels apàtrides continua essent molt feble. Són poques les persones apàtrides que aconsegueixen escapar d'aquesta circumstància, a més de transmetre aquesta condició als seus fills.

L'apatrídia sovint va associada a la privació de drets bàsics com l'educació, la salut o la seguretat social. A més, els apàtrides poden ser privats del dret a tenir propietat privada o d'obtenir una feina.

El 2009 només 65 estats havien signat la Convenció relativa a l'estatut dels apàtrides, situació que es veu agreujada per la dificultat de dur a terme una litigació davant corts internacionals, en què els processos són prohibitivament costosos i perllongats i en els quals, en la immensa majoria dels casos, les sol·licituds no arriben a ser examinades.

L'ACNUR té el mandat de protegir els apàtrides de la mateixa manera que ho fa amb els refugiats, però en la pràctica aquesta organització ha dedicat pocs recursos a aquest efecte.

Els *bidun* de Kuwait

Els *bidun* –literalment 'els sense', en àrab– formen una comunitat amb orígens a l'Iran, l'Iraq, Síria, l'Aràbia Saudita i altres països del Golf, que inclou alguns beduïns, i que no té nacionalitat oficialment reconeguda.

Només a Kuwait es calcula que hi ha més de 90.000 *bidun*. Alguns d'ells ho són perquè no estaven inscrits i no es van registrar en el període establert per a això després de la independència del país el 1961, sia perquè eren analfabets o perquè no sabien de la importància que després adquiriria la ciutadania.

Si als anys seixanta i setanta els *bidun* tenien el mateix accés als serveis públics que els ciutadans kuwaitians, a partir dels anys vuitanta, època de gran inestabilitat política i de freqüents atemptats terroristes al país, els van retirar aquest accés i els van acusar de ser en realitat nacionals d'altres països que havien destruït els seus documents. La invasió de

Kuwait de Saddam Hussein el 1991 va empitjorar la situació i va fer que alguns dubtessin de la lleialtat dels *bidun* envers el país.

Privats de documents com certificats de naixement, de matrimoni o de propietat, no tenen accés a l'educació pública gratuïta, a l'atenció mèdica o a l'ocupació legal, i molts d'ells viuen del treball informal i en la pobresa, malgrat trobar-se en un dels països més rics del món. Els nens *bidun* no poden accedir a l'educació gratuïta i acudeixen a escoles de nivell inferior reservades per a ells, mentre que els estudis universitaris queden vedats per a la majoria.

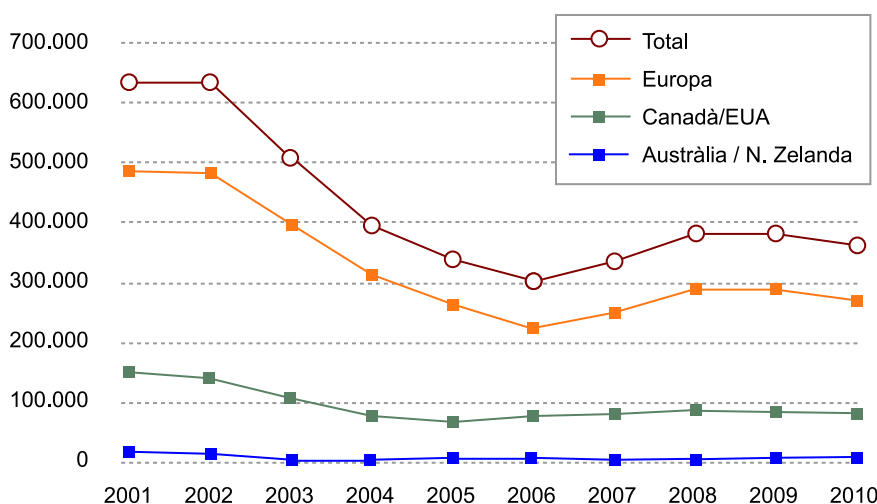
Hi ha *bidun* que tenen un document d'identitat que els permet accedir a serveis especials per a ells, però els que no en tenen viuen amb el risc de ser arrestats i deportats. És com si no existissin. Al principi del 2011 els *bidun* de Kuwait es van manifestar per reclamar els seus drets, però de moment el govern els continua considerant "residents il·legals".

4. L'“Europa fortaleza” enfront de les migracions creixents

4.1. Tendències dels desplaçaments forçosos i l'asil

Segons l'ACNUR, les sol·licituds d'asil en 44 països industrialitzats al llarg de l'última dècada van tenir una tendència clarament descendent, i es van registrar el 2010 pràcticament la meitat de sol·licituds que el 2001. António Guterres, alt comissari de l'organisme, afirmava que calia analitzar les dades per a saber si aquest descens es devia al fet que s'havien registrat menys expulsions als països d'origen o bé a la imposició d'unes polítiques d'asil restrictives als països de recepció.

Sol·licituds d'asil presentades en 44 països industrialitzats, 2001-2010

Font: ACNUR.

És evident que, més enllà de l'anàlisi pertinent, sí que hi ha una política dels països industrialitzats de restringir al màxim el nombre de sol·licitants d'asil i, per tant, de refugiats potencials. A Europa, per a aconseguir aquests objectius s'han aplicat una sèrie de polítiques de control de fronteres que han donat lloc al que s'ha batejat com l'“Europa fortaleza”. Mentre enalteixen la lliure circulació de persones dins de les fronteres de la Unió Europea, els estats membres intenten que cada vegada siguin menys les persones no europees, especialment ciutadans de països del sud, que arribin a les nostres fronteres.

Hi ha dades que ens ajuden a entendre cap on van les polítiques d'asil dels països rics. De les més de 237.400 sol·licituds processades el 2011 a l'Europa dels 27, només en el 12% dels casos es va concedir l'estatus de refugiat, mentre

que a un 9% dels sol·licitants els van donar protecció subsidiària i a un 4% els van permetre romandre per raons humanitàries. El 75% de les sol·licituds restants van ser rebutjades.

De les 441.000 sol·licituds d'asil presentades (que no concedides) el 2011 en 44 països desenvolupats de tot el món, Guterres afirmava que aquesta xifra continua essent més petita "que la població de Dadaab, un camp de refugiats al nord-est de Kenya". Un exemple que il·lustra molt bé la situació.

D'altra banda, l'augment en el nombre de desplaçats interns és correlatiu a la disminució del nombre de refugiats. Si l'any 2000 hi havia 21 milions de desplaçats interns, el 2010 van ser 27,5 milions. Si el 2000 un 8% dels migrants eren considerats refugiats, el 2010 només ho eren el 7,6%. Com s'ha vist, la tendència creixent del nombre de desplaçats interns es deu a diverses raons, entre les quals el tancament de fronteres d'estats veïns per a evitar que les persones que fugen es puguin convertir en refugiades al seu territori. D'altra banda, les reticències dels països més rics a atorgar l'estatut de refugiat es tradueixen en un descens d'aquesta xifra.

4.2. El discurs antiimmigració a Europa

Paral·lelament a les restrictives polítiques de migració i asil, hi ha i s'encoratja un discurs polític que les legitima i que moltes vegades presenta els termes *immigració* i *seguretat* com a indissociables.

Al mateix temps, la política migratòria europea (i dins d'aquesta, l'espanyola) recorre creixentment al càstig i al poder coercitiu de l'estat amb més duresa. Els migrants que no són útils per a la nostra economia són considerats una amenaça, i sobre ells cau tot el pes del control de fronteres i l'ús d'instruments jurídics reforçats per a "lluitar contra la immigració irregular". Aquesta lluita es duu a terme en tres fronts:

- 1) Impedint que els immigrants surtin dels seus països, per a la qual cosa s'ha usat l'anomenada *externalització* de fronteres, que veurem més avall.
- 2) Impedint que entrin al continent, per a la qual cosa s'intenta impermeabilitzar les fronteres.
- 3) Si malgrat tot, han aconseguit entrar-hi, mitjançant instruments i polítiques d'expulsió.

El ministre britànic d'Immigració Phil Woods definia el 2010 el descens en el nombre de sol·licituds d'asil i de la immigració al Regne Unit com un èxit de les rígides polítiques migratòries: "La nostra frontera mai no ha estat tan forta,

com ho mostra la caiguda en el nombre de sol·licituds d'asil." No importava, doncs, que l'asil fos un dret universalment reconegut, sinó el baix nombre de persones que van entrar al Regne Unit.

En la mateixa línia, els qui tracten la immigració com un problema que cal restringir al màxim, inciten els ciutadans a denunciar els migrants que es trobin al país en situació irregular, al mateix temps que parlen d'endurir els criteris per a concedir la ciutadania a persones d'origen estranger. En temps de crisi s'apel·la a la necessitat de reduir la despesa pública –llegiu els subsidis als migrants sense recursos– perquè aquests no siguin una “càrrega per al contribuent”. Totes aquestes idees, molt habituals en certs discursos polítics europeus, les concentrava en unes declaracions el primer ministre britànic David Cameron, que animava els ciutadans a col·laborar per “recuperar les fronteres”.

L'octubre del 2010 la canceller alemanya Angela Merkel declarava que el multiculturalisme havia fracassat a Alemanya, referint-se bàsicament a la immigració de religió musulmana i a la seva incompatibilitat amb els valors democràtics. Això tenia lloc en un moment de crisi econòmica i desocupació relativament alta, i d'un creixent sentiment antiimmigració al país. Un estudi de la Fundació Friedrich Ebert fet en la mateixa època apuntava que un alt percentatge dels alemanys creia que la majoria d'immigrants havia arribat al país per acollir-se als beneficis socials que aquest oferia.

A França, l'expresident Sarkozy afirmava també que les polítiques d'immigració de les últimes cinc dècades havien fracassat a l'hora d'integrar la segona i tercera generació d'immigrants, i impulsava la creació d'un ministeri d'“Immigració i Identitat Nacional”, que més endavant va suprimir per a subsumir la immigració sota el Ministeri de l'Interior. El 2010, el país gal va iniciar unes controvertides expulsions de gitanos romanesos i búlgars, amb el desmantellament previ dels poblatos on vivien; entre ells hi havia persones nascudes i escolaritzades a França. Malgrat que Romania i Bulgària van entrar el 2007 a la Unió Europea, França va imposar una moratòria per la qual després de tres mesos d'estada, els seus ciutadans necessitaven un permís de treball per a quedar-se al país.

Tots aquests fets posen de manifest com, en temps de crisi, els migrants, no únicament els extracomunitaris sinó qualssevol que puguin ser identificats com els “altres”, són un objectiu fàcil per a ser expulsats per les autoritats.

Lectura recomanada

Podeu llegir la notícia sencera en línia on es recullen les paraules de David Cameron: **Europa press** (2011). “Cameron plantea aumentar las denuncias ciudadanas contra ‘sin papeles’ y endurecer las pruebas de ciudadanía”. teinteresa.es (12 d'octubre).

Els partits d'extrema dreta –grans promotors del discurs antiimmigració– no solament han augmentat la seva representació política per mitjà de les eleccions, sinó que en alguns casos fins i tot s'han convertit en socis clau per a formar majories de govern amb la dreta tradicional. En països com Suècia, Àustria, Dinamarca, Itàlia, Catalunya o Grècia, el discurs d'extrema dreta s'ha obert camí en òrgans representatius. Aquests partits reivindiquen una identitat pura i estan cada vegada més presents en l'espai polític i mediàtic. S'oposen a la immigració, a la diversitat ètnica i al multiculturalisme, que veuen com una amenaça. A Grècia, el partit neonazi advoca, entre altres coses, per segeïllar la frontera, crear camps de treball per a migrants o deportar-los, i considera obertament els immigrants “escòria humana” responsable d'haver robat l'ocupació als grecs. Aquest partit va aconseguir en les eleccions de maig del 2012 (que més tard van ser repetides per la impossibilitat de formar govern) un 7% dels vots (equivalent a 21 diputats), fet que, com ocorre amb l'ascens de l'extrema dreta en altres països, s'ha associat a la forta crisi econòmica que viu el país i que converteix la immigració en “boc expiatori”.

4.3. L'“Europa fortaleza”

Un dels arguments predominants entre els governs europeus és que hi ha un abús generalitzat dels migrants de les sol·licituds d'asil (polític per definició) quan en realitat es tracta de migrants (econòmics) sense més ni més. D'aquesta manera, diuen, els sistemes per a determinar el dret a l'asil estan totalment col·lapsats, ja que segons la Convenció de Ginebra totes les sol·licituds presentades han de ser examinades. Per això advoquen per limitar el dret a l'asil i per “reconsiderar” la Convenció del 1951.

Fa temps que el conjunt d'Europa va iniciar la implantació d'una sèrie de polítiques per a fer de les seves fronteres punts inexpugnables per als ciutadans estrangers, i va establir uns rígids criteris d'entrada i el control de les fronteres externes que havien de regir en tots els estats membres de la Unió Europea. L'“Europa fortaleza” es consolidava a mesura que el Vell Continent obria les seves fronteres interiors per a la lliure circulació dels ciutadans europeus.

Però en nom de la regulació de la immigració irregular aquestes polítiques limiten també, a la pràctica, el dret de les persones que reclamen refugi.

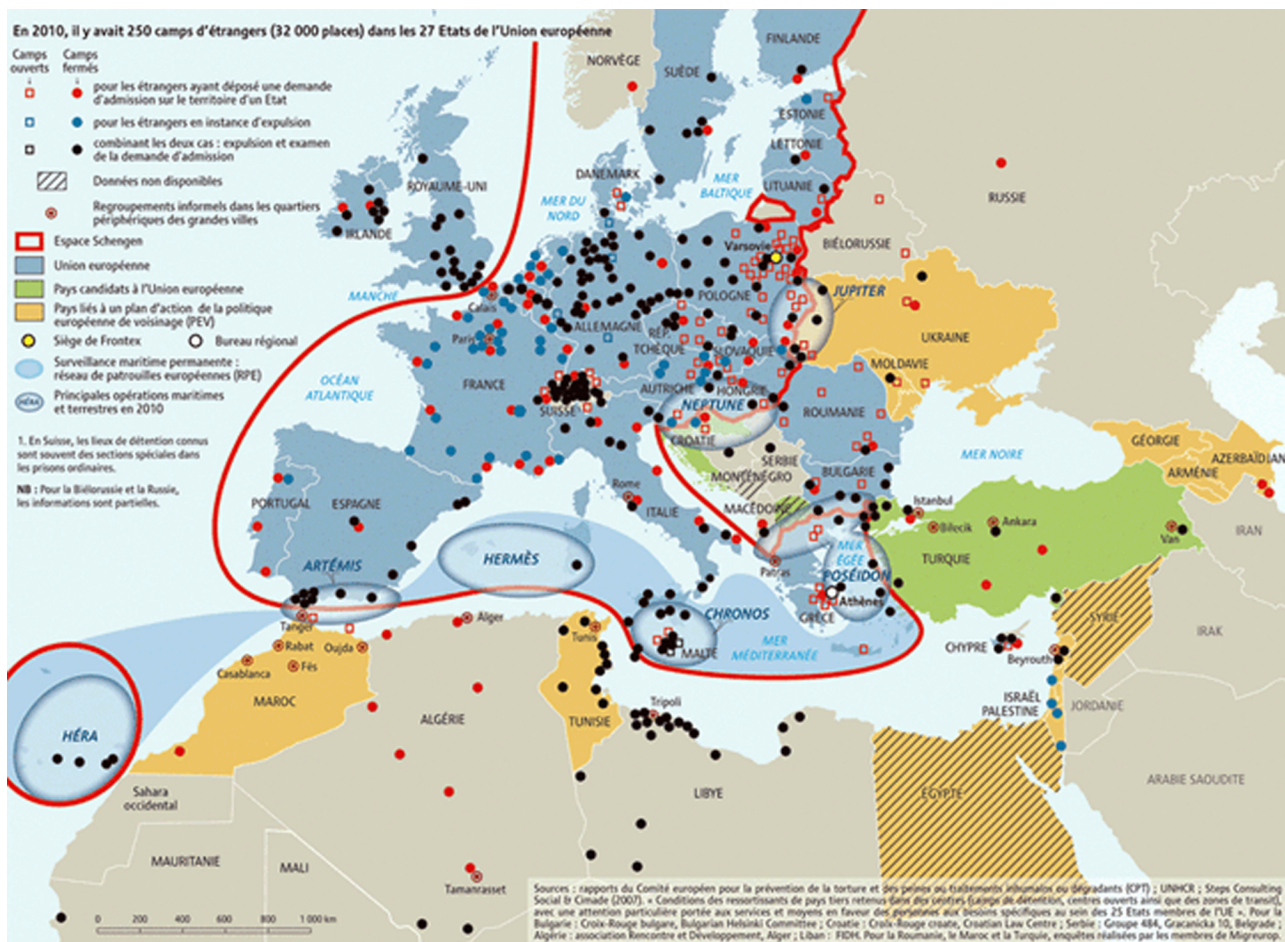
Javier de Lucas

En una interessant entrevista, el catedràtic especialista en immigració Javier de Lucas observa com la percepció de la diversitat cultural com a amenaça se sustenta sobre idees com el seu suposat risc per a la identitat cultural, per la competència en el mercat de treball i per la seva suposada “infracció de codis” i, per tant, risc per a l'ordre públic. Segons ell, la incertesa en la qual vivim a causa del mercat global i la desregulació produeix por en la població. Aquesta és instrumentalitzada i utilitzada per certs governs per a agitar la idea de l'“agressor extern” i rendibilitzar-la políticament:

Javier de Lucas (2010). “Todos somos extranjeros para el otro”. *Pàgina/12* (1 de novembre).

Els tres eixos de la política migratòria europea

El Consell Europeu de Tampere (1999) va definir tres eixos de la política migratòria europea per influir en les causes de la migració: la integració social dels immigrants, el control de fluxos migratoris i la cooperació al desenvolupament.

Font: Le Monde Diplomatique

4.3.1. L'harmonització de les polítiques europees d'immigració i asil

El procés d'harmonització de les polítiques europees d'immigració i asil s'estableix per a evitar que la política d'asil d'un estat membre de la Unió Europea incideixi negativament en la d'un altre, que, posem per cas, tingui unes polítiques menys restrictives. Els mecanismes per a harmonitzar aquestes polítiques són les directives de la Unió Europea, que fixen uns objectius i terminis vinculants i que han de ser traslladades a les legislacions dels estats membres, i també els reglaments europeus, que tenen abast general i eficàcia directa en els estats membres. A continuació enumerem algunes d'aquestes normes.

L'any 2000 se signa l'Acord de Cotonou entre la Unió Europea i 79 països del grup ACP (Àfrica, Carib i Pacífic), en el qual es fixa, com a contrapartida a l'ajuda al desenvolupament aportada per la Unió Europea, una clàusula de readmissió dels seus ciutadans per part dels països de l'ACP, que s'estén també a les persones que no siguin els seus nacionals. Això significa que els nacionals d'aquests països, i els que no ho siguin però que hagin transitat pel seu sòl, que migren a Europa de manera irregular podran ser immediatament retornats per

la Unió Europea, i els països ACP signataris els hauran de readmetre. A partir d'aquest moment proliferen els acords entre la Unió Europea i tercers països que inclouen aquest tipus de clàusula.

El Reglament conegut com a *Dublín II*, de l'any 2003, estableix una norma clau de la política europea d'asil i, com veurem, de gran repercussió per als refugiats potencials: solament el primer país al qual arriba el demandant d'asil està habilitat per a tramitar la sol·licitud, la qual cosa a la pràctica implica que els sol·licitants siguin reenviats al primer país europeu que travessen, encara que es trobin ja en un altre país de la Unió Europea.

D'altra banda, la Directiva europea sobre procediments d'asil, del 2005, estableix, entre altres coses, el concepte de *país d'origen segur* o *país tercer segur* com a criteri per al rebuig accelerat d'una sol·licitud d'asil. Això significa que les sol·licituds d'asil de les persones procedents de certs països que la Unió Europea considera segurs poden ser rebutjades sense una revisió en profunditat. D'aquesta manera s'ignora d'entrada l'existència de persecució contra la persona que sol·licita asil. Quedaria sense definir sota quins criteris es considera un tercer país com a "segur".

Del 2008 és la Directiva coneguda com del "retorn", segons la qual s'estableixen procediments comuns aplicables als estats membres per a l'expulsió del seu territori dels nacionals de tercers països (no membres de la Unió Europea) en situació irregular. Aquests podran passar fins a 18 mesos retinguts en centres d'internament, tot esperant que se'n tramiti l'expulsió. També els menors no acompanyats podran ser retinguts i repatriats. La detenció es pot produir amb qualsevol ordre administrativa –ja no solament per resolució judicial–, o per qualsevol acte que declari il·legal l'estada del migrant. A més, els expulsats no podran tornar a cap país de la Unió Europea en un període de cinc anys. Aquesta directiva va ser durament criticada per organitzacions de drets humans perquè la van considerar un gran retrocés en la protecció dels drets humans, i en concret del dret a l'asil, per la qual cosa s'ha batejat com la "directiva de la vergonya".

4.3.2. El control de les fronteres

Vegem a continuació els mecanismes amb els quals intenta assegurar la impermeabilitat de les seves fronteres l'"Europa fortalesa".

Subcontractació i transferència dels controls migratoris

Revesteix diverses formes i, a grans trets, consisteix en el desplaçament del control migratori més enllà de les fronteres d'Europa i en la subcontractació a tercers del control de les fronteres. És el que s'ha anomenat l'*externalització* del control fronterer.

Lectura recomanada

Podeu llegir l'entrevista a Sara Prestianni, de la xarxa Migreurop, sobre les pràctiques dels estats quant al control de les seves fronteres:

Sara Prestianni (2009). "La UE debe comprometerse en un proceso judicial contra Italia". *ABC* (25 de maig).

Frontex

L'Agència Europea per a la Gestió de la Cooperació a les Fronteres Exteriors (Frontex) va néixer el 2004 amb l'objectiu d'"enfortir les fronteres exteriors" de la Unió Europea i protegir-les de l'entrada il·legal de persones i mercaderies.

En la seva activitat posa èmfasi en la repatriació i la prevenció de l'entrada il·legal de persones. Entre les activitats de Frontex hi ha també treballar en coordinació amb les autoritats frontereres fora de la zona Schengen, especialment amb les d'"aquells països identificats com a font o ruta de trànsit de la immigració irregular". És a dir, en coordinació amb els guardians de l'"Europa fortaleza" fora de les seves fronteres, els quals ajuden a invisibilitzar el fenomen migratori als ulls dels ciutadans europeus. Això significa que es treballa per retenir els migrants fins i tot abans que emprenguin el viatge final cap a Europa. Gràcies a la col·laboració de tercers països amb Frontex, l'agència ha pogut expulsar centenars de migrants cada any per mitjà de vols amb càrrec al seu pressupost.

Per a dur a terme la seva activitat, Frontex disposa de sistemes tecnològics avançats per a la detecció de migrants, incloent-hi radars, càmeres, sensors, vaixells, avions i helicòpters, i hi ha un pressupost especial per a la investigació de noves tecnologies per a fer-ne més efectiu el control.

Frontex disposa també d'un cos especial d'agents fronterers europeus, els "Rabbit", que formen patrulles d'intervenció ràpida preparades per a desplaçar-se a la frontera del país que ho necessiti.

Privatització dels controls

Les companyies de transport –marítimes, aèries i terrestres– s'enfronten a sancions si transporten persones que no tenen la documentació necessària per a viatjar, segons es va establir en una directiva europea del 2001. Aquestes sancions, altament dissuasòries pel cost elevat que tenen, només es retiren en cas que s'admeti la sol·licitud d'asil de la persona. Davant aquesta situació, les companyies, ens privats, s'encarreguen de filtrar a la pràctica els possibles sol·licitants d'asil, malgrat no tenir ni la preparació ni la competència per a decidir qui pot presentar tal sol·licitud i qui no.

El transport marítim

Un informe recent de la xarxa Migreurop analitza amb detall el cas del transport marítim en el qual es troben polissons. Entre altres coses, alguns treballadors del mar van admetre que tirar per la borda els polissons trobats al vaixell per a evitar-se problemes era una "possibilitat existent".

El 1992 membres de la tripulació ucraïnesa d'un vaixell anomenat *Mac Ruby*, que havia salpat del Camerun, van decidir matar i tirar per la borda vuit polissons per evitar el pagament d'una multa a França, el seu lloc de destinació. L'únic polissó supervivent, d'origen ghanès, va relatar els fets i el capità i diversos membres de la tripulació van ser condemnats per un tribunal francès. Malgrat l'obvi risc per a les seves vides, els migrants

Caza al hombre...

En l'enllaç següent es pot veure un vídeo de Frontex gravat (12 de gener de 2011) a la frontera entre Grècia i Turquia:

Caza al hombre, imágenes de aviones Frontex en Grecia

continuen intentant arribar a Europa encara que les condicions del viatge siguin extremament perilloses (mort per asfíxia, falta d'aliment o per haver estat llançats al mar).

Migreurop (2011). "En los confines de Europa. La externalización de los controles migratorios". *Informe Migreurop 2010-2011*.

"Zones tampó"

Els acords de col·laboració amb països de fora de la Unió Europea (Bielorússia, Moldàvia, Ucraïna, Rússia o Geòrgia a Europa; Cap Verd, Mauritània, Líbia, Egipte o Senegal a Àfrica; o Turquia) són part del que alguns autors han anomenat la formació d'un "cordó sanitari" o "zones tampó", de les quals Europa s'ha envoltat per protegir les seves fronteres. Aquests països fora de l'espai de la UE no estan obligats per les mateixes normes en matèria de drets humans, ni òbviament de dret comunitari. Per tant, delegar el control de les fronteres a aquests països comporta, a més de la vulneració del dret a l'asil (ja que alguns ni tan sols han signat la Convenció de Ginebra), un risc cert que es produeixin violacions als drets fonamentals, com tortures o tractes inhumans i degradants. El principi de no-devolució és constantment violat per aquests països tercers, que no dubten a retornar als seus països les persones que han transitat pel seu territori, i a retenir-les en condicions deplorables.

L'efecte de "cordó sanitari" el compleixen també altres punts, com les últimes fronteres abans d'arribar a Europa: la frontera entre Turquia i l'Iran, convertida en un punt important d'entrada de migrants irregulars; els països del Sahel que contenen els corredors migratoris i que s'han unit als països africans de les costes atlàntiques i mediterrànies (el Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia) d'on sortien les embarcacions en direcció a territori europeu; o Romania, membre de la Unió Europea –tot i que encara no és part del territori Schengen– i important punt d'entrada cap a l'Europa occidental.

Acords de devolució i cooperació

El Pacte Europeu sobre Immigració i Asil, adoptat el 2008 pels estats membres de la UE, estableix que els estrangers en situació irregular han de deixar el territori de la Unió i han de ser readmesos pels seus estats. Per a poder dur-ho a terme, la Unió Europea o un dels seus estats membres signa acords amb els països de trànsit o d'origen de la persona migrant, i els demana que regulin la immigració irregular segons les seves necessitats. En el Pacte es declara la voluntat d'enfocar la immigració com a part de les relacions exteriors de la Unió Europea, i reforçar la cooperació al desenvolupament amb els països d'origen i trànsit.

A la pràctica, aquests acords entre països de la UE i tercers països més enllà d'Europa inclouen contrapartides econòmiques o polítiques a canvi de la protecció de les fronteres. Així, Europa alimenta un sistema molt susceptible a les vulneracions dels drets humans, començant pel dret d'asil, ja que no hi

ha cap garantia que aquest sigui respectat per aquests tercers països convertits en guardians de l'“Europa fortalesa”, que no tenen ni els mitjans ni probablement la voluntat d'acollir els refugiats potencials en condicions acceptables.

Aquests acords de col·laboració poden incloure l'exportació dels procediments d'arrest, retenció i deportació o la construcció de centres d'expulsió d'estrangers amb fons europeus. Així, Europa s'assegura que la falta d'infraestructura no impedeix a les autoritats d'aquests països retenir els migrants el temps necessari. La col·laboració també pot consistir en el finançament d'embarcacions i de patrulles de vigilància costanera, i també la capaciació del personal, la detenció i la repatriació dels migrants.

Amb tot això, el nombre de “piragües” arribades a costes espanyoles o de migrants que han entrat a la Unió Europea via terrestre per Turquia, Romania o Polònia ha disminuït notablement, però això ha estat com a contrapartida de l'augment de les detencions arbitràries i la vulneració de molts drets fonamentals, com el dret a l'asil o el dret a no rebre tractes inhumans o degradants.

En un exemple d'aquest tipus d'acords, el Marroc va obtenir el 2008 l'anomenat *estatut avançat*, pel qual se li concedeix un espai privilegiat en les seves relacions polítiques i econòmiques amb la Unió Europea. Això va ser òbviament una contrapartida al fet que el país magrebí s'erigís en protector de les fronteres europees.

Per la seva banda, i per aconseguir beneficis per al seu règim, Gadafi va amenaçar ja el 2004 amb un desembarcament d'africans en territori europeu. Pocs anys més tard, el 2008, se signava un “Tractat d'Amistat i Cooperació” entre Itàlia i Líbia que es va vendre a l'opinió pública com un rescabament de l'exmetròpoli a la seva excolònia. Segons el tractat, Roma invertiria més de 3.500 milions d'euros a Líbia, a més de tecnologia per a construir un sistema de radars per a vigilar les fronteres del sud del desert. També es va establir l'ús de patrulles marítimes conjuntes en aigües líbies i internacionals per a evitar que els immigrants que partissin de Líbia poguessin arribar a costes italianes.

Les devolucions a Líbia, un exemple de vulneració dels drets humans

Els abusos que se succeeixen en una de les principals vies de migració transahariana, del nord del Níger a les principals ciutats del desert libi, han estat àmpliament documentats. La ruta significa una font d'ingressos important no solament per als transportistes, sinó també per als funcionaris de la zona, que cobren taxes il·legals als migrants i sovint estan conxorxats amb els contrabandistes. Els migrants indocumentats detinguts a Líbia són tancats per períodes que van dels dies als mesos i fins i tot anys, durant els quals abunden els testimoniatges d'amuntegaments, maltractaments i violència sexual, especialment contra les dones. Els processos són totalment arbitraris, sense control judicial o assistència legal.

Després d'estar tancats en centres d'estrangers, molts migrants han estat retornats als seus països per les autoritats líbies, sia via aèria en cas d'acords de readmissió amb el país d'origen, o en camió cap a països veïns com Níger, el Txad, Sudan o Egipte. A la frontera amb Níger se solen abandonar no solament els migrants originaris d'aquest país, sinó també els d'altres nacionalitats, normalment sense cap de les seves pertinences. Amuntegats en contenidors o camions, els migrants, incloent-hi els nens, viatgen en duríssimes condicions, i finalment són abandonats a la seva sort al desert.

“Guantanamo”

L'Exèrcit espanyol va ajudar a transformar una escola de Mauritània en centre de detenció per a acollir migrants interceptats amb destinació a Espanya o expulsats d'Espanya. Alguns dels que hi han passat l'han qualificat com a “Guantanamo”, per les vulneracions dels drets humans que s'hi produeixen, com han denunciat organitzacions com Amnistia Internacional.

Lectura recomanada

Amnistia Internacional (2008, juliol): “Nadie quiere tener nada que ver con nosotros”.

Lectura recomanada

Per a un ampli catàleg de vulneracions de drets fonamentals, vegeu:

Migreurop (2010, octubre). “En las fronteras de Europa. Controles, confinamientos, expulsiones”. *Informe 2009-2010*. París.

Els testimoniatges de somalis empresonats a Bengasi (Líbia) i les fotos, fetes amb un telèfon mòbil, d'homes i dones somalis i eritreus ferits i retinguts als anomenats centres d'“acollida”, mostren com es vulneren les normes internacionals de devolució.

Aquests homes i dones van ser arrestats en la ruta que prenen molts migrants, i que va del desert llibi a la costa mediterrània per a emprendre el camí cap a l'illa italiana de Lampedusa. Els fets van ocórrer el 2009 durant una rebel·lió dels migrants tancats en un camp de detenció, quan van forçar el reixat per intentar fugir i van ser durament reprimits per la policia, fets que van causar almenys sis morts i diversos desapareguts.

El confinament de migrants i demandants d'asil

Centres de retenció a Europa

Són centres on es deté els immigrants indocumentats i també els sol·licitants d'asil la petició dels quals ha estat denegada, incloent-hi els menors no acompanyats. Aquests centres proliferen per tot Europa i se solen situar a prop de ports i aeroports internacionals per a fer més fàcil l'expulsió dels estrangers quan escaigui. Tot i que el tancament d'estrangers hauria de ser una mesura excepcional, segons la mateixa normativa europea, la realitat és que es tracta del mecanisme habitual de procedir amb els immigrants irregulars al voltant d'Europa. Les persones retingudes ho poden ser per un període màxim de fins a 18 mesos i, una vegada expulsades, els prohibeixen tornar a entrar a Europa durant un període de cinc anys. La durada efectiva de la retenció dels diferents països de la Unió Europea varia, però hi ha una clara tendència a allargar-los.

L'opacitat que hi ha respecte d'aquests centres, en els quals a l'Estat espanyol fins i tot s'ha arribat a impedir l'entrada al Síndic de Greuges (defensor del poble) de Catalunya, a més d'organitzacions de la societat civil i els mitjans de comunicació, ha contribuït a reafirmar les sospites de vulneracions de drets que s'hi produeixen. El Síndic intentava entrar-hi després de la mort de tres immigrants en un període de tres anys al Centre d'Internament d'Estrangers de la Zona Franca de Barcelona, en uns casos envoltats per denúncies de falta d'assistència mèdica suficient i una gran opacitat informativa.

La detenció és un factor determinant que té un gran impacte en el nivell de vulnerabilitat dels migrants irregulars i demandants d'asil tancats, que en molts casos pateixen depressió, ansietat, pèrdua de pes, aïllament i trencament dels plans de vida.

Molts dels que hi han estat detinguts equiparen aquests centres a presons i denuncien condicions de falta d'higiene, amuntegament, falta de privacitat i activitat i accés al tractament mèdic limitat. Episodis d'abús físic i verbal de treballadors dels centres i d'altres detinguts han estat també documentats. Les condicions en les quals viuen els migrants i la violència que es comet dins d'aquests centres són habitualment denunciades per organitzacions que treballen amb col·lectius d'immigrants.

Lectura recomanada

Toni Sust (2012). “El Gobierno no permite al Síndic de Greuges entrar en el CIE de la Zona Franca”. *El Periódico* (17 d'abril).

L'organització Women's Link International va denunciar que dones víctima de tràfic han estat tancades en centres d'internament sense rebre l'assistència jurídica ni d'altre tipus que mereixien.

Murs antiimmigració

L'any 2010 Grècia va declarar que estava desbordada per l'entrada d'immigrants sense documentació a través de la seva frontera amb Turquia, per la qual cosa va anunciar la seva voluntat de construir una tanca d'uns 10 quilòmetres d'extensió que separaria tots dos països. A aquesta declaració va seguir un desplegament de gairebé 200 guardes armats de l'agència Frontex per a intentar detenir el flux de diversos centenars d'immigrants sense papers que entren per aquesta via, capturant-los i retornant-los per on havien arribat.

Aquesta va ser la primera operació de desplegament multinacional de l'agència cap a una de les fronteres exteriors de la Unió Europea. Grècia va tornar a afirmar recentment la seva voluntat de construir la tanca com a manera de parar el flux d'immigrants al seu territori, encara que és ben sabut que això no impedirà a les persones de continuar buscant un futur millor a Europa, probablement per vies més llargues i perilloses.

Però la construcció d'un mur a les portes d'Europa no és un fet inèdit. Les ciutats espanyoles de Melilla i Ceuta, situades al nord del continent africà, disposen des de fa anys d'una sofisticada tanca de fins a sis metres d'alçada amb filferro espinós i càmeres per a detectar els migrants que s'hi acosten.

Criminalització de la immigració irregular i l'ajuda als migrants

Una directiva europea de l'any 2002, per la qual es defineix l'entrada, la circulació i l'estada irregular, obliga els estats membres de la Unió Europea a sancionar penalment els qui ajudin a entrar o transitar de manera irregular pel seu territori, o que, amb ànim de lucre, ajudin una persona a quedar-se al país.

Sovint les legislacions relacionen, a l'hora de tipificar els supòsits penals relatius a la migració, immigració irregular i criminalitat, i estableixen les bases del tractament de la matèria migratòria. Qualsevol conducta que l'afavoreixi està penalment castigada, en el que s'ha anomenat *expansió del dret penal*. A més, s'estableixen penes desmesurades per a comportaments d'ínfima gravetat com és ara prestar ajuda al migrant.

Així, França, per mitjà de la llei que regula l'entrada i estada d'estrangers al país, estableix penes de presó de fins a cinc anys i sancions de 30.000 euros per a les persones que, directament o indirectament, facilitin o intentin facilitar l'entrada, la circulació o l'estada irregular d'un estranger a França. Hi ha casos d'arrest i fins i tot de procediments penals de persones que han ajudat altres persones en situació irregular (sia com a part del seu treball associatiu,

Lectura recomanada

María R. Sahuquillo (2012). "Una ONG acusa a España de recluir en los CIE a víctimas de trata". *El País* (29 de maig).

Lectura recomanada

M. A. Sánchez-Vallejo (2012). "La última frontera de Europa". *El País* (18 de març). Vegeu també el mapa del projecte de mur.

o de manera voluntària, com el cas dels passatgers que protesten contra les condicions de la reconducció d'un estranger en situació irregular a la frontera). D'aquesta manera queden desprotegides les associacions que, actuant en el marc del seu mandat, presten ajuda a les persones necessitades. Les organitzacions de defensa de drets dels migrants han qualificat aquest supòsit de *delicte de solidaritat*.

A Espanya, l'article 318 bis del Codi penal estableix que qui, de manera directa o indirecta, faciliti "el tràfic il·legal o la immigració clandestina de persones des d'Espanya, en trànsit per Espanya o amb destinació a Espanya, o amb destinació a un altre país de la Unió Europea, ha de ser castigat amb la pena de quatre a vuit anys de presó". Aquest i altres articles existents a Europa estableixen una identificació errònia i perversa entre immigració irregular i abusos (com és ara el tràfic de persones), que no existeix ni de bon tros en tots els casos. Molts immigrants travessen la frontera de manera legal i només després, sia amb l'ajuda de les xarxes familiars o d'amics o sense, es converteixen en irregulars.

El Tribunal de Justícia de la Unió Europea va decidir que la norma italiana que el 2009 va tipificar com a delicte (ja no com a infracció administrativa) la immigració il·legal, segons la qual es castigava amb penes de presó d'entre un i quatre anys els immigrants que no complien immediatament les ordres d'expulsió, és contrària al dret comunitari. Aquesta llei castigava també amb penes de fins a tres anys els qui lloguessin un habitatge a un migrant irregular, i obligava els funcionaris públics a denunciar els immigrants sense papers (excloent-ne metges i mestres, que inicialment sí que estaven inclosos en la llei).

En una aplicació d'aquest tipus de legislació extrema, set pescadors tunisians van ser inculpats, empresonats, i els seus vaixells confiscats, per "ajuda a la immigració il·legal". L'agost del 2007 van rescatar 44 migrants a punt de naufragar –alguns en males condicions de salut– quan intentaven arribar a les costes de Lampedusa, i els van portar al port de l'illa italiana, complint l'obligació de socórrer en cas de perill establerta en convenis marítims internacionals. Mesures com aquesta criminalització de l'ajuda al migrant compleixen una clara funció dissuasòria i eviten que en un futur altres en la mateixa situació s'atreveixin a rescatar persones en perill si això implica portar-les a les costes europees.

Per la seva banda, països com el Marroc o Algèria, socis de l'"Europa fortalesa" en la lluita per protegir les fronteres europees, no solament manquen de procediments d'asil vigents, sinó que a més tracten els refugiats, sol·licitants d'asil i migrants en situació irregular de manera repressiva. A Algèria tant la immigració irregular com l'assistència a l'immigrant irregular són delictes castigats amb penes de presó i multes. Al Marroc, l'entrada, residència i sortida irregulars són delictes que inclouen empresonament de fins a sis mesos i multes pecuniàries.

A aquestes formes de criminalització cal afegir la ja esmentada retenció administrativa dels immigrants irregulars durant llargs períodes a Europa i fins i tot més enllà de les seves fronteres. La seva privació de llibertat no es correspon amb el fet d'haver comès un acte delictiu, encara que les condicions materials de tancament puguin ser molt semblants a les d'una presó.

4.4. Algunes conseqüències de les polítiques de l'“Europa fortaleza”

És possible que les polítiques de l'“Europa fortaleza” redueixin el nombre de migrants que s'aconsegueixen establir en algun país de la Unió Europea, però el que no aconseguen és que aquells que es veuen forçats a migrar per una raó o una altra no ho continuïn intentant. Si alguna cosa és clara és que davant aquesta situació els migrants opten per rutes migratòries més llargues i perilloses. Així, per exemple, el tancament de la frontera entre el Marroc i Espanya o els acords entre Itàlia i Líbia per a retornar els migrants al país africà han portat a reforçar la ruta migratòria d'entrada a Europa a través de la frontera de Turquia amb Grècia per a intentar arribar després a Itàlia. Fins i tot migrants procedents de la Banya d'Àfrica travessen el golf d'Aden (que separa Somàlia del Iemen, a la península Aràbiga) per a dirigir-se després a la frontera turcogrega i intentar continuar el seu camí a Europa.

És conegut el cas dels afganesos que viatgen des del seu país fins a Grècia, passant per la frontera amb Turquia, traçant un llarg recorregut per arribar a Europa. En virtut de l'esmentat Reglament Dublín II han de demanar asil al primer país europeu al qual arriben, Grècia, però molts intenten passar a Itàlia en vista de les males condicions que els esperen al país hel·lè. Molts d'ells, inclosos nens que surten del seu país fugint d'un conflicte inacabable, s'acaben convertint en pròfugs per llargs períodes, malvivint en campaments improvisats en capitals europees com Roma. Els que opten per passar a un altre país, ho fan amagats en vaixells o camions i arriscant les seves vides.

Zaher Rezaï

Així li va ocórrer al nen afganès Zaher Rezaï, que va perdre la vida mentre intentava escapar d'un control policial prop del port de Venècia, aferrat als baixos d'un camió durant diversos quilòmetres per evitar ser descobert i retornat al seu país. Havia abandonat la seva localitat de Mazar i Sharif després d'una massacre contra civils el 1998, i s'havia dirigit a l'Iran, on va treballar com a soldador per continuar el seu viatge; va travessar després Turquia i el mar Adriàtic, de la ciutat grega de Patres a Venècia. La història de Zaher Rezaï és semblant a la de molts altres migrants, també nens, que moren tràgicament intentant buscar un futur millor. Però el seu cas, a diferència d'altres, va sortir a la llum pública amb l'objectiu de remoure consciències sobre les condicions en les quals es veuen forçats a moure's els migrants irregulars. La seva història va ser convertida en vinyeta per un il·lustrador italià, en part perquè Zaher portava a la butxaca una sèrie de poemes. Entre aquests se'n va trobar un que deia així:

“Tant he navegat, de dia i de nit, a la barca del teu amor, que o arribaré a estimar-te o moriré ofegat

Jardiner, obre la porta del jardí, no sóc un lladre de flors, m'he convertit en rosa, no vaig a la recerca d'una flor qualsevol.”

Article 13

Aquests casos representen una clara vulneració de l'article 13 de la Declaració Universal dels Drets Humans, segons el qual totes les persones tenen dret a “deixar qualsevol país, inclòs el seu”.

Lectura recomanada

Café Babel, “La historia de Zaher Rezaï: «8 kilómetros» de clandestinidad”.

I és que la mort de persones migrants és una de les conseqüències més dramàtiques del tancament de les fronteres europees. Segons el blog *Fortress Europe*, des del 1988 fins al 30 d'abril de 2012 han mort a les fronteres d'Europa 18.259 persones, sia intentant travessar el mar Mediterrani en embarcacions improvisades; amagats com a polissons en vaixells de mercaderies; travessant el desert del Sàhara o essent abandonats allà pels governs de països com Líbia, el Marroc o Algèria; travessant els rius fronterers entre Grècia i Turquia; o per trets de la policia fronterera.

La majoria d'aquests migrants van perdre la vida al mar –més de 13.400, segons la mateixa font–, però també hi ha hagut casos molt dramàtics de persones mortes mentre viatjaven amagades en vaixells o camions.

L'anomenat “assalt” a les tanques de Ceuta i Melilla

Un cas que va il·lustrar de manera notablement literal el concepte d'*Europa fortaleza* va ser el que alguns mitjans van descriure com a “assalt” a les tanques de Ceuta i Melilla d'immigrants subsaharians que intentaven franquejar l'última barrera que els separava d'Europa. El setembre del 2005 diversos centenars d'immigrants d'origen subsaharià van intentar, de manera coordinada i diverses vegades, saltar les tanques que separen el Marroc dels enclavaments espanyols de Melilla i Ceuta, usant escales rudimentàries i confiant en el desconcert policial davant la seva acció per passar d'un costat a l'altre de la frontera. Molts d'ells feia mesos que malvivien en campaments a les muntanyes properes a la tanca, amagant-se perquè tenien por de ser detinguts. Els episodis successius van deixar més de deu morts per trets de la policia (13 segons fonts oficials, més segons altres fonts). Molts altres immigrants van resultar ferits i centenars d'ells van ser deportats i abandonats pel Marroc al desert del Sàhara sense aigua ni menjar, en una pràctica habitual del país magrebí i d'altres dels seus veïns.

El discurs dels mitjans de comunicació espanyols va contribuir a fomentar la idea de “deveçall” de persones que amenacen d’“envair” el territori espanyol, fet que juntament amb l'enviament de reforços policials i militars del Govern a la frontera va contribuir a fer saltar l'alarma del perill de la immigració i va reforçar el discurs de la seguretat enfront d'aquest fenomen. Aquest fet il·lustra tràgicament l'externalització de la política migratòria de la UE, que mai no s'havia presentat tan visible i tan a prop de les nostres fronteres, i per a la població va significar prendre consciència de la seva existència real.

Després d'aquests fets, el Govern espanyol va establir un control fronterer de 24 hores al dia a Ceuta, on hi ha tot tipus de mitjans tecnològics –sensors, càmeres de vídeo, etc.– per a impedir l'entrada d'immigrants. La tanca va ser elevada de 3 a 6 metres d'alçària i el control va ser reforçat amb vigilància per terra i mar. Segons la xarxa Migreurop això no ha significat la fi del pas d'immigrants des del Marroc cap a Ceuta, sinó que simplement l'ha fet més difícil. Ara, els que volen arribar a Ceuta ho fan amagats en cotxes o per mitjà de màfies que han trobat en aquests obstacles un negoci lucratiu de préstec de diners que després l'immigrant ha de retornar, segons la mateixa font.

Les dones són especialment vulnerables, ja que moltes vegades acaben en mans de xarxes d'exploració sexual que les obliguen a treballar en la prostitució per a retornar el seu deute una vegada a Europa.

Blog recomanat

El blog *Fortress Europe* es nodreix d'una minuciosa anàlisi de la premsa internacional que ha cobert aquestes morts d'immigrants, per la qual cosa es tem que la xifra real pugui ser molt més gran per casos que no han estat reportats. Segons el mateix blog, només el 2011 van morir 2.352 persones, en molts casos fugint dels països nord-africans de Tunísia o Líbia, durant o després de les revolucions respectives. El blog conté molta informació sobre immigració a les fronteres d'Europa.

Les deportacions massives són un altre dels efectes directes d'una Europa que es vol blindar davant l'entrada de migrants. Una de les il·lustracions més recents i extremes d'aquesta política és la imatge de les embarcacions farcides de persones que fugien de Líbia durant el conflicte del 2011, intentant arribar al sud d'Itàlia i topant amb la mort o la devolució.

La majoria de països europeus organitzen vols de devolució de migrants als seus països d'origen o als països que creuen que han pogut transitar (encara que no tinguin permís per a residir-hi), sovint amb l'assistència de l'agència Frontex.

A Europa, les deportacions se solen fer organitzant la devolució en massa de persones via aèria o per qualsevol altre mitjà. Però també poden consistir en la devolució, immediata i sense intervenir-hi cap procés, de migrants que intenten travessar la frontera cap a Europa (com ocorre en el cas de la frontera de Grècia i Turquia). La vulneració del dret a l'asil que representa aquesta pràctica ha estat també degudament denunciada per organitzacions de defensa dels drets humans, ja que moltes vegades els migrants són retornats a països considerats "segurs" per la Unió Europea (com ha ocorregut amb Líbia), en els quals la vida o la integritat d'aquestes persones es posa en perill.

Una vida als llimbs és la tràgica sort que espera a molts dels migrants que no aconsegueixen arribar a les seves destinacions o ser legalment admesos a Europa. Sia en camps d'internament per a estrangers o en campaments improvisats en diversos punts de la geografia europea (Calais, Patres, Huelva, Ceuta, Roma), la incertesa i el temor d'una imminent deportació amenaça els migrants irregulars. Al mateix temps, molts d'ells veuen impossible tornar als seus països, d'on han sortit fugint de la guerra, la persecució o la pobresa.

Migreurop relata les deplorables condicions de vida dels sol·licitants d'asil als centres de retenció i les ciutats satèl·lit de Turquia, on molts migrants esperen anys abans de veure resolta la seva sol·licitud, fins i tot amb risc per la seva pròpia vida o amb casos freqüents de violència sexual contra les dones. Grècia deporta a Turquia de manera sistemàtica els migrants que han entrat per aquesta frontera, en virtut d'un acord bilateral entre tots dos països que, una vegada més, és ple d'arbitrarietats i de falta de consideració pel dret a l'asil.

Són diverses les ciutats europees on migrants sense documents malviuen en campaments que són periòdicament desallotjats, amb l'amenaça constant de ser deportats, esperant viatjar cap a una destinació que els ofereixi alguna oportunitat.

Lectura recomanada

Es pot llegir el relat de les persones de la República Democràtica del Congo, un país en conflicte, que van ser deportades el 2012, corrent el risc de ser perseguides.

Patricia Simón (2012). "Nadie esperaba que fueran deportados a Congo donde sus vidas están en peligro". *Periodismo Humano* (12 de març)

Patres

Aquesta ciutat grega s'ha convertit en un d'aquests punts de trànsit on els migrants esperen el moment oportú de salpar amagats en algun vaixell que els porti a Itàlia.

No obstant això, molts dels migrants són detinguts en alta mar o només arribar a Itàlia, i són retornats a Grècia en virtut d'un acord bilateral entre tots dos països o basant-se en el Reglament Dublín II, que estableix que el migrant ha de ser retornat al primer país d'entrada. Això es fa contravenint la Convenció de Ginebra i les recomanacions de l'ACNUR mateix, que ha demanat que s'estableixin excepcions a l'aplicació del Dublín II perquè Grècia no garanteix el dret a l'asil ni els drets humans dels migrants. No obstant això, Migreurop ha documentat àmpliament el que anomena *retorns forçosos entre Grècia i Itàlia* i l'arbitrarietat en la qual tenen lloc aquests processos, en què es nega l'accés a la informació i a l'atenció lingüística, i en conseqüència a la sol·licitud d'asil.

Molts dels migrants retornats a Grècia intenten diverses vegades travessar a Itàlia, arriscant les seves vides en cada intent. Mentrestant, viuen en "campaments" fets per ells mateixos prop dels ports –el de Patres, on vivien persones afganeses, va ser destruït per la policia el 2009– o en centres de retenció tot esperant la deportació, i privats de llibertat fins a aquest moment. Com que en la majoria de casos l'expulsió no es produeix, es dona un document al migrant amb ordre de deixar el país en el termini d'un mes. Les batudes policials contra els campaments de migrants han proliferat, i juntament amb l'abundant racisme, han forçat els migrants a amagar-se, a viure aïllats, a vagabundejar i a treballar esporàdicament en condicions de gran explotació.

4.5. Reflexions entorn de la migració en un món globalitzat

Si una cosa és evident en les polítiques europees d'asil i immigració és que hi ha una degradació d'un dret a l'asil que en altres temps havia servit per a acollir les persones que per una raó o una altra es trobaven perseguides al país de la seva nacionalitat o residència.

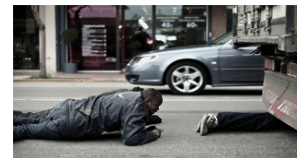
Les migracions han existit des de sempre, i resulta difícil pensar que unes polítiques restrictives per si soles aconseguiran detenir el flux incessant de persones que es mouen a la recerca d'oportunitats al voltant del món. Ben al contrari, la pràctica sembla demostrar que com més dificultats hi ha per a emigrar legalment, més floreix el negoci que envolta la "immigració il·legal" (contraban i tràfic de persones) i més vulnerables es tornen les persones que no tenen més opció que recórrer-hi.

Del Grande narra amb detall les històries personals, normalment ignorades, dels qui decideixen arribar a Europa des dels països del nord d'Àfrica, moltes vegades després d'un llarg periple amb origen a l'Àfrica subsahariana. Les circumstàncies que envolten la decisió de migrar són molt semblants i estan relacionades amb la pobresa i la falta d'esperança per tirar endavant en el seu propi país. L'endeutament dels qui migren de manera "il·legal" perquè no tenen una altra opció és també una constant en els relats recollits a la costa sud-mediterrània, com ho són en altres parts del món.

Autors com Zygmunt Bauman reflexionen sobre les causes que compelen a algunes persones a migrar. Això el porta a fer una crítica al terme mateix de *globalització*, perquè el considera opac, ja que ignora que els seus efectes són diferents sobre una part del món que sobre l'altra part. L'augment de les desigualtats socials a escala mundial és un efecte d'aquesta globalització asimètrica, que uneix el món alhora que margina una part substancial dels seus habi-

Hellas Hell

En aquest petit documental de Romina Peñate, Antonio Rull i Gabriel Pecot podeu veure les condicions en les quals viuen molts dels migrants a Patres, Grècia.

Hellas Hell.

Lectura recomanada

El llibre *Mamadú va a morir* documenta amb detall les experiències dels qui es van deixar la vida intentant travessar el mar des d'Àfrica del nord amb destinació a Europa:

Gabrielle del Grande (2008). *Mamadú va a morir. El exterminio de inmigrantes en el Mediterráneo.* Madrid: Ediciones del Oriente y del Mediterráneo.

tants –procés que ell denomina *glocalització*. Segons Bauman, l’anul·lació de les distàncies temporals i espacials feta per la tecnologia polaritza la condició humana en lloc d’unir-la. I és que l’element fonamental d’aquest context globalitzat és la mobilitat. Per a Bauman, la combinació de la supressió de visats d’entrada i el reforç dels controls d’immigració té un “significat simbòlic profund”. És la il·lustració que l’accés a la “mobilitat global” és el principal factor d’estratificació.

“Paralelamente al proceso emergente por el cual los negocios, las finanzas, el comercio y el flujo de información están alcanzando dimensiones planetarias, se emprende otro proceso, este de carácter ‘localizador’ y de fijación espacial. Estos dos procesos, estrechamente interrelacionados, se diferencian claramente en las condiciones existenciales de poblaciones enteras y de diversos segmentos de cada una de estas poblaciones [...] si para algunos esta globalización es una señal de una nueva libertad, a muchos otros les cae encima como una losa, en forma de destino cruel y no deseado. La movilidad alcanza el rango de valor más cobijado, y la libertad de moverse y trasladarse –una comodidad siempre escasa y desigualmente distribuida– se convierte en el factor estratificador más importante de esta época postmoderna o de este final de la época moderna.”

Zygmunt Bauman, *La globalización. Consecuencias humanas* (1999).

Els estats nació ja no es guien només pels interessos de la seva població, sinó que cada vegada més es converteixen en executors de forces dels mercats financers globals, forces que no poden controlar políticament. La globalització, segons Bauman, és l’“extensió totalitària” de la lògica d’aquests mercats en tots els aspectes de la vida. Tot això és rellevant perquè segons l’autor hi ha una connexió entre la misèria en augment de la majoria d’habitants del planeta i la seva relació amb el món físic (els locals), i el poder creixent d’uns ciutadans desterritorialitzats (els globals). Aquesta connexió existeix, encara que sovint se’ns transmeti subtilment la idea que els pobres són responsables del seu propi destí. Les fàbriques armamentístiques, preocupades per augmentar els seus beneficis subministrant les armes que han convertit països llunyans en “camps de mort”, exemplificarien de manera clara aquesta connexió perversa entre el progrés d’uns i la misèria de la majoria. En aquestes circumstàncies, argumenta Bauman, és impossible no esperar que els “locals”, actuant racionalment com éssers intel·ligents que són, intentin migrar cap on hi ha menjar i recursos en abundància.

Tant els que Bauman denomina *turistes* (els globals) com els *rodamons* (els locals) són consumidors, element clarament definitori de la nostra societat de consum. No obstant això, els rodamons són “consumidors imperfectes”, per les limitacions del seu potencial de consum, i en aquest sentit trenquen la norma socialment establerta. Per això, la política de la societat de turistes (dels qui tenen el privilegi de moure’s i consumir lliurement), amb la seva obsessió per la llei i l’ordre, té com a objectiu aconseguir la utopia d’un món sense rodamons. Els ordres són locals mentre que les lleis del lliure mercat són translocals. L’Estat, amb unes funcions socials cada vegada més escasses, només ha de garantir l’ordre intern necessari perquè els negocis puguin operar, i quedar d’aquesta manera reduït a poc més que a una funció policial.

Lectura recomanada

Zygmunt Bauman (1999).
La globalización. Consecuencias humanas. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

En una línia d'argumentació semblant, Sami Nair apunta també a la globalització liberal –amb l'especialització de les regions en certs tipus d'activitat, amb l'aprofundiment de les desigualtats socials– com la responsable de crear el context favorable al desplaçament humà. “Al liberalismo salvaje de la economía mundial corresponden unas migraciones anárquicas”, sentència. Nair reivindica no solament la legitimitat de la immigració, sinó també la seva necessitat en el context mundial actual. Propugna la fi de la “paranoia antiinmigrante y la hipocresía del cierre de fronteras”, que en realitat no impedeixen la immigració sinó que fan que aquesta ocorri en condicions menys segures.

Com ha destacat di Giorgi, hi ha una relació entre l'èmfasi punitiva de les polítiques antiimmigració i una forma de producció capitalista que es caracteritza per la inseguretat en el treball, la desregulació de l'economia i la flexibilitat del mercat de treball. Segons ell, l'amenaça de caure en la il·legalitat que pesa sobre els immigrants (fet que pot venir seguit d'una condemna penal o de la pèrdua de treball) és un “poderoso recordatorio para los inmigrantes de su incierta y subordinada posición en las sociedades de destino”. La criminalització i il·legalització de la immigració, malgrat la retòrica de “lluita contra la immigració il·legal”, formaria part d'una estratègia més àmplia per a “permetre entrar alguns” migrants i mantenir-los amb unes condicions de “subordinació sancionada institucionalment”, convertits en força de treball vulnerable disposada a acceptar qualsevol grau d'explotació, més que per a mantenir fora els no desitjats.

Segons Nair, la política de la Unió Europea és considerar la immigració com una “variable d'ajust” de la política de la competència “en el ámbito de un mercado laboral determinado por la oferta interna de trabajo, por el nivel de paro y por la demanda migratoria procedente del exterior”. Així, doncs, Europa gestionaria les migracions amb una visió burocràtica i “utilitarista” de l'estranger, sol·licitants d'asil inclosos. Nair denuncia la “fúria reguladora” d'Europa en aquest camp, la visió del món de la qual correspon a la de “restringir, vigilar, otorgar derechos precarios, tener a mano aquellos que se cree que van a ser necesarios, asustar y alejar a los demás”. A aquest efecte, Europa no ha dubtat a adoptar mesures com les llistes de “tercers països segurs”, i als seus nacionals els impedeix exercir el seu dret a sol·licitar asil; institucionalitzar els “camps d'internament il·legals per a estrangers”; o detenir i expulsar arbitràriament les persones. El Reglament Dublín II, per exemple, segons el qual el primer país al qual arriba l'immigrant se n'ha de fer càrrec, aniria en la línia d'aïllar els immigrants a les fronteres dels països de l'Est, que fan així de “cordó sanitari”.

Paradoxalment, el que han provocat aquestes polítiques tan restrictives, segons Nair, és que les migracions es transformin cada vegada més en definitives i que es consolidi la figura de la reunificació familiar com a forma d'immigració. El tancament de les fronteres europees impedeix, en efecte, la fi de les anades i vingudes del país d'origen al de recepció, i per tant l'immigrant opta per establir-se al país al qual va decidir emigrar buscant millors condicions de vida. Davant aquesta conjuntura, la seva única opció és emportar-se

Lectura recomanada

Sami Nair (2006). *Y vendrán... Las migraciones en tiempos hostiles*. Barcelona: Bronce Editorial Planeta.

Lectura recomanada

Alessandro di Giorgi (2012). “Control de la inmigración, post-fordismo y menor elegibilidad: una crítica materialista de la criminalización de la inmigración en Europa”. *Revista Crítica Penal y Poder* (núm. 2, pàg. 232). Barcelona: Universitat de Barcelona / Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans.

la seva família amb ell per mitjà de la reunificació familiar, via per la qual s'estableixen molts dels migrants a Europa. A més, una cosa fonamental que el discurs antiimmigració ignora és l'impacte de les remeses dels immigrants als països d'origen, que globalment, segons l'autor, proporcionaven l'any 2000 més del 50% més del total de l'ajuda pública al desenvolupament. Per això Nair advoca per un enfocament de la immigració a Europa com un element fonamental de desenvolupament.

En una línia de crítica semblant, Michel Agier usa el terme *indesitjables* per a referir-se als migrants que, des del punt de vista de l'"Europa fortalesa", "hay que rechazar y encerrar, flujos que hay que encauzar en la fuente". Si durant la Guerra Freda occident va prendre la posició del món liberal per a acollir els perseguits pel bloc soviètic, la qual cosa juntament amb l'inici de les lluites d'alliberament colonial va donar lloc a la connotació positiva del terme *refugi- at*, actualment Occident ja no s'identifica amb els perseguits del "Sud", procedents de zones en crisi social, ambiental o política. Són els "indesitjables" del món, als quals cal rebutjar. Agier denuncia els acords de readmissió entre els països occidentals i els d'origen dels desplaçats com una manera de suprimir la Convenció de Ginebra "cas per cas": com que aquesta norma fonamental no es pot anul·lar, n'hi ha prou d'impedir *de facto* el dret a l'asil assegurant-se que els qui fugen del seu país hi són retornats immediatament.

El llenguatge per a referir-se a l'asil i al refugi és el de la seguretat i l'humanitari; s'ha "higienitzat", afirma l'autor. El món humanitari, un espai de governabilitat fora dels estats, i per tant un règim d'excepció, serveix, segons ell, per a mantenir els "indesitjables" al sud. Segons Agier això és producte del que anomena un procés polític de "relegació extrema" en la qual l'assistència humanitària, com la de l'ACNUR, organització a la que critica durament, es converteix en un instrument de control dels fluxos i de rebuig als "indesitjables", més que en el garant de la protecció dels sense estat, tal com estableix la missió fundacional d'aquest organisme de les Nacions Unides. Agier ho exemplifica amb els fets ocorreguts al Caire el 30 de desembre de 2005. Aquell dia la policia egípcia (la intervenció de la qual va ser demanada per l'ACNUR, encara que no per a dur a terme el que va fer) va disparar contra desenes de refugiats sudanesos que estaven acampats davant la seu de l'organització per reclamar el seu dret al reassentament en un tercer país i rebutjar els plans per a la seva repatriació al Sudan, que segons ells no reunia les condicions de seguretat. Aquesta acció va provocar la mort d'un nombre de persones que varia segons la font, entre 27 (xifra oficial) i dos centenars.

En el fons, diu Agier, "cualesquiera que sean las categorías jurídicas e identitarias con las que premiemos, después de decenios en los caminos de exilio, estos que han llamado los «refugiados», «desplazados internos», «rechazados» o «clandestinos» son siempre reenviados a la cuestión esencial de su ciudadanía, que es la única que les abre la puerta al «derecho a tener derechos»". Amb aquesta classificació es tanquen els desplaçats en una categoria o una altra segons les causes del seu desplaçament, però com afirma l'antropòleg francès,

aquest no es deu mai a una sola causa. Així, “en una región en plena guerra, es la imposibilidad de trabajar y por lo tanto de alimentarse la que puede ser el desencadenante de la partida de una familia de su casa”. Per això, segons l'autor, els interrogatoris per a detectar els anomenats “falsos” refugiats neguen “la causa común primera del exilio que es la pérdida de protección de un Estado enfrente de una miseria, una violencia, un desequilibrio, una imposibilidad de quedarse”.

Aquest pensament d'Agier és remissiu del que va formular Hannah Arendt molt abans del sorgiment de la idea d'una “Europa fortalesa”, ja l'any 1951. La premissa sobre la qual descansa la Convenció de Ginebra és que els estats són els encarregats de protegir els seus ciutadans, però que si aquests no volen o són incapaços de protegir els seus drets, hi ha una sèrie de normes inalienables, independents de qualsevol poder estatal, que tota persona ha de veure respectades per la seva pertinença al gènere humà. Hannah Arendt, influent filòsofa alemanya jueva que va patir en primera persona la persecució de l'Alemanya nazi contra la seva comunitat, va reflexionar sobre aquesta qüestió. Privada de la seva nacionalitat pel règim nazi, Arendt es va convertir en apàtrida fins a obtenir la nacionalitat nord-americana l'any 1951.

En l'obra *Los orígenes del totalitarismo*, Arendt es lamenta:

“Ninguna paradoja de la política contemporánea se halla penetrada de una ironía tan punzante como la discrepancia entre los esfuerzos de idealistas bien intencionados que insistieron tenazmente en considerar ‘inalienables’ aquellos derechos humanos que eran disfrutados solamente por los ciudadanos de los países más prósperos y civilizados y la situación de quienes carecían de tales derechos. Su situación empeoró intensamente, hasta que el campo de internamiento –que antes de la Segunda Guerra Mundial era la excepción más que la norma para los apátridas– se convirtió en la solución rutinaria para el problema del domicilio de las *personas desplazadas*.”

Hannah Arendt, *Los orígenes del totalitarismo* (2006).

Segons Arendt, fatals contradiccions s'amagaven darrere del fet que els jueus “recibieran su ciudadanía de gobiernos que a lo largo de los siglos habían hecho de la nacionalidad un prerrequisito de la ciudadanía y de la homogeneidad de la población la característica más sobresaliente del cuerpo político”. La realitat, lluny d'aquest ideal dels drets inalienables, mostrava que quan les persones que mancaven del seu propi govern havien de reclamar els seus drets mínims, no hi havia cap autoritat que els pogués protegir.

En un breu article, precisament sobre un text de Hannah Arendt, Giorgio Agamben sosté que el refugiàt mereix ser una figura central en la nostra història política perquè, malgrat la seva aparent marginalitat, trastorna la “trinitat estat/nació/territori” que és a la base de la nostra configuració política.

Lectura recomanada

Hannah Arendt (2006). *Los orígenes del totalitarismo*. Madrid: Alianza Editorial.

En la mateixa línia de pensament que Arendt, Agamben afirma:

“La paradoja aquí es que precisamente la figura que debería haber encarnado los derechos del hombre por excelencia, el refugiado, constituye en cambio la crisis radical de este concepto. [...] En el sistema del estado-nación, los llamados derechos humanos sagrados e inalienables demuestran estar completamente desprotegidos en el mismo momento en que ya no es posible caracterizarlos como los derechos de los ciudadanos del estado.”

G. Agamben (1995)

Per això Agamben proposa renovar les categories, perquè en un moment en el qual l'anomenada *immigració il·legal* ha assolit unes proporcions tan grans com les actuals, els països industrialitzats es troben que han de fer front a una població creixent de “no-ciutadans” que encara que tenen una nacionalitat d’origen prefereixen no fer-ne ús (com els refugiats, opina) i, per tant, són apàtrides de fet.

Lectura recomanada

G. Agamben (1995). *We refugees* (vol. 2, núm. 49, pàg. 114-119). Simposi, traducció a l’anglès de Michael Rocke.

Bibliografia

ACNUR (2007). "La Convención de 1951 sobre el estatuto de los refugiados. Preguntas y respuestas".

ACNUR (2011). "Solicitudes de asilo disminuyen casi a la mitad en los últimos diez años" (28 de març).

ACNUR (2011). "World Refugee Day: UNHCR report finds 80 per cent of world's refugees in developing countries" (20 de juny).

ACNUR (2005). "Comunicado de prensa: El ACNUR Consternado por las muertes en el Cairo" (30 de desembre).

Agamben, G. (1995). "We Refugees". Simposi. Traducció a l'anglès de Michael Rocke.

Agier, M. (2006, gener). "Protéger les sans-état ou contrôler les indésirables: où en est le HCR?" *Politique Africaine* (núm. 103).

Agier, M. (2011, 19 de febrer). "Il y a le monde, et il y a les indésirables au monde" (article 11).

Aguayo, J. (2007, 26 d'abril). "La masacre de refugiados en El Cairo, sin responsables". *Diagonalweb* (núm. 53).

Amnesty International (2010). "Rights of refugees, asylum-seekers and migrants". A: "Libya of tomorrow: what hope for human rights?".

Amnistia Internacional (2009, 24 de juny). "AI y CEAR piden a los grupos parlamentarios que no rebajen más las garantías del derecho de asilo mañana con la votación de la nueva ley en el Congreso". A: *Amnistía Internacional, sección española*.

Arendt, H. (1951). *Los orígenes del totalitarismo* (2006). Alianza Editorial.

CIDOB (2004, tardor). "Refugiats del segle XXI: noves formes de persecució". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals* (núm. 91).

BAUMAN, Z. (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*. Pòrtic.

Boano, C.; Zetter, R.; Morris, T. (2008, novembre). "Environmentally displaced peopole. Understanding the linkages between environmental change, livelihoods and forced migration". *The Refugee Studies Centres's (RSC) Forced Migration Policy Briefings*.

Comissió catalana d'ajuda al refugiat (CEAR) (2005). "Perseguit per haver escollit la meua sexualitat: les persecucions per orientació sexual i identitat de gènere". Barcelona.

Cirera Fortea, M. (2006). "Los desplazados internos. Un problema internacional. Hacia un estatuto jurídico internacional de los desplazados internos". Asociación para las Naciones Unidas en España.

Nacions Unides (1948). *Declaració universal dels drets humans*

Del Grande, G. (2008). *Mamadú va a morir. El exterminio de inmigrantes en el Mediterráneo*. Ediciones del Oriente y del Mediterráneo.

Di Giorgi, A. (2012). "Control de la inmigración, post-fordismo y menor elegibilidad: una crítica materialista de la criminalización de la inmigración en Europa". *Revista Crítica Penal y Poder* (núm. 2). Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans de la Universitat de Barcelona.

Dolidze, A. (2011). "Lampedusa and beyond: Reconition, implementation and justiciability of statless persons' rights under iInternational law". Institute for Global Law and Policy, Harvard Law School.

Bonet, P. (2002, 3 de desembre). "Retorno forzoso a Chechenia". *El País*.

Agencias (2005, 30 de desembre). "Mueren 20 refugiados sudaneses en un enfrentamiento con la policía de El Cairo". *El País*.

Etefa, A.; Genderen Stort, A. van (2007). "Los Bidun". *Refugiados* (núm. 135). ACNUR.

Europa Press (2012, 23 de febrer). "Italia, condenada por devolver a Libia a inmigrantes ilegales en 2009".

Eurotribune (2012, 26 de març). "Sólo el 12% de las solicitudes de asilo concedidas por la Unión Europea los Estados miembros".

Forced migration online

Fortress Europe (blog de Gabriele del Grande)

García Prieto, M. (2012, 7 de març). "La revolución de los nadie". *Periodismo Humano*.

GISTI (2012, 8 d'abril). "Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile".

Gutierrez, G. (2010, 20 de gener). "Reforma del derecho de asilo y la protección subsidiaria". *Diariojurídico.com*.

Human Rights Watch (2003, gener). "Into harm's way: forced return of displaced people to Chechnya".

Internal Displacement Monitoring Centre

Mckinsey, K. (2007). "Pierda un marido, pierda un país. Las novias apátridas de Vietnam". *Refugiados* (núm. 135). ACNUR.

Martínez Escamilla, M. (2009, juliol). "Inmigración, Derechos Humanos y Política Criminal: ¿Hasta dónde estamos dispuestos a llegar?". *InDret*. Barcelona.

Médicos sin Fronteras (2002). "Desterrados. El desplazamiento forzado en Colombia". Santa Fe de Bogotá.

Migreurop (2011). "En los confines de Europa. La externalización de los controles migratorios. Informe Migreurop 2010-2011". Migreurop.

Migreurop (2010, octubre). "En las fronteras de Europa. Controles, confinamientos, expulsiones". *Informe 2009-2010*. París: Migreurop.

Migreurop (2011, 30 de novembre). "Cronologia" (de las políticas europeas en materia de migración y asilo).

Nair, S. (2006). *Y vendrán... Las migraciones en tiempos hostiles*. Bronce: Planeta.

"Ley 12/2009, de 30 de octubre, reguladora del derecho de asilo y de la protección subsidiaria". *Noticiasjurídicas.com*.

Observatorio para la Protección de los Defensores de Derechos Humanos (2009, juny). "Francia: Delito de solidaridad. Estigmatización, represión e intimidación de los defensores de los derechos de los migrantes".

Organización Internacional para las Migraciones (OIM) (2011). "Informe sobre las migraciones en el mundo 2011".

Organización Internacional para las Migraciones (OIM) (2005). "World Migration 2005. Costs and benefits of international migration".

Riera, I. (2002). "Emigrantes y refugiados. El derecho universal de la ciudadanía". Intermón Oxfam.

Rodier, C. (2011, 29 de setembre). "Frontex y sus silencios". *Vientosur*.

Roy, A. (2002). *El álgebra de la justicia infinita*. Anagrama.

Travis, A. (2010, 25 de febrer). "Fewer asylum seekers and immigrants arrive in UK". *The Guardian*.

Turton, D. (2003, octubre). "Conceptualising Forced Migration". *Informe RSC* (núm. 12). Refugee Studies Centre.

Turton, D. (2003, octubre). "Refugees and 'other forced migrants'". *Informe RSC* (núm. 13). Refugee Studies Centre.

UNHCR (ACNUR) (2012, març). "Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries 2011".

UNHCR (ACNUR) (2012, 27 de març). "Asylum claims in industrialized countries up sharply in 2011".

UNHCR (ACNUR) (2011). "Global trends 2010".

UNHCR (2001). "The wall behind which refugees can shelter. 50th Anniversary, the 1951 Geneva Convention". *Refugees* (vol. 2, núm. 123).

Unió Europea (2005, 1 de desembre). "Normas mínimas relatives a los procedimientos de concesión y de retirada del estatuto de refugiado".

Unió Europea (2003, 18 de febrer). "Reglamento Dublín II".

Velloso de Santisteban, A. (1998). *El desorden mundial y los refugiados*. Universidad Nacional de Educación a Distancia.

